

О. О. Тарабукін

АРХЕОЛОГІЧНЕ ЗІБРАННЯ ЖИТОМИРСЬКОГО ОБЛАСНОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ (попередній огляд історії комплектування, персоналії, колекції, облік та інвентаризація, вивчення, доля)

У статті в контексті історії діяльності Житомирського обласного краєзнавчого музею висвітлюється основні етапи формування археологічного зібрання, визначаються джерела надходження, орієнтовний склад колекцій, кількість експонатів, нові надходження, процеси обробки, обліку, упорядкування і збереження збірок, участь у цьому процесі науковців і краєзнавців, змін, що відбулися у складі зібрання на певних етапах діяльності музею, доля окремих колекцій та сучасний стан.

Ключові слова: Житомирський обласний краєзнавчий музей, Житомирська Російська публічна бібліотека, Товариство дослідників Волині, Волинський центральний музей, Волинський науково-дослідний музей, археологічне зібрання, колекції, експонати, обробка, облік, збереження, упорядкування.

Серед низки поважних науково-дослідних та культурно-освітніх закладів України вагоме місце посідає Житомирський обласний краєзнавчий музей (далі ЖОКМ). У жовтні 2015 р. він відзначив свій 150-річний ювілей. Він може похвалитися не тільки сторінками своєї історії, персоналіями, які працювали у його стінах, але й чималим і дуже цінним з наукової точки зору зібранням з природи, економіки, мистецтва, етнографії та історії краю. Нині у музеї зберігається понад 154 тис. експонатів. Особливий інтерес серед них, як для науковців, так і краєзнавців та шанувальників старовини представляють колекції і окремі предмети, які входять до археологічної частини зібрання. Його значення і цінність у свій час відзначив відомий історик О. А. Фотинський. Він вважав, що «нічим так не пробуджується інтерес до вивчення минулого, як археологічними зібраннями. Ці німі пам'ятки старовини говорять

нам красномовніше багатьох наукових досліджень, пробуджуючи в той же час інтерес до вивчення останніх» [Речь, 1896, с. 20].

Що цікаво, зважаючи на солідний вік музею, археологічна частина зібрання, на відміну від інших груп комплектування, досі залишається найменш вивченою. В літературі, як виявилось, відомості про нього дуже і дуже лаконічні, іноді з фактичними помилками. Переважно вони обмежуються даними щодо кількості експонатів, що зберігалися у фондовій частині археологічного відділу Волинського науково-дослідного музею у 1920-х рр. Наприклад, за даними Н. В. Ланчук, у музеї станом на 1 жовтня 1925 р. по розділу археологія зберігалось 136 тис. експонатів. Такі ж дані знаходимо в оглядовій статті «Житомирський краєзнавчий музей», вміщеній у спецвипуску науково-популярного часопису «Культура. Історія. Традиції» [Ланчук, 1995, с. 12, Житомирський, 2003, с. 2]. Але наведена дослідниками цифра не зовсім відповідає дійсності і, очевидно, була зазначена помилково. Насправді, згідно звітних матеріалів, у зазначений період в археологічному відділі музею зберігалось 13600 експонатів, а також 20 пудів (близько 320 кг) нерозібраного матеріалу [Звіт за 1924/25, арк. 7]. Дослідники, які висвітлювали у своїх працях сторінки з історії ЖОКМ, неодноразово згадували археологічний відділ, пов'язані з ним персоналії, дослідження, які проводилися його працівниками на теренах краю у 1920—30-х рр. Проте залишили поза увагою не лише численні колекції та окремі предмети, що зберігалися у його фондовій частині, але й питання пов'язані з історією комплектування зібрання, джерела поповнення, склад і походження колекцій, способи обробки і обліку, упорядкування, стан

збереження, доля та багато іншого. Виходячи з цього, ґрунтуючись переважно на архівних матеріалах, які зберігаються в науковому архіві Інституту археології НАН України, Державному архіві Житомирської області, науковому архіві бібліотеки і фондах ЖОКМ, ми робимо спробу узагальнити і висвітлити у хронологічній послідовності діяльність музею в частині комплектування, вивчення, обліку, зберігання і використання археологічного зібрання, етапів його формування, склад колекцій та долю окремих збірок.

Слід відзначити, що поява окремих предметів давнини і колекцій, формування на їх основі археологічного зібрання тісно пов'язана з історією заснування і розвитку музейного закладу в Житомирі. Виходячи з аналізу різноманітних джерел в історії його формування можна виділити декілька етапів. Докладно їх розглянемо.

І етап (1899—1900 рр.) пов'язаний з діяльністю Житомирської російської публічної бібліотеки, при якій ще у 1865 р. було засновано музей. В офіційних друкованих звітах розпорядчого комітету закладу до 1897 р. включно відомості про археологічні предмети у зібранні музею відсутні [ОРК ЖРПБ, 1890; 1891; 1892, с. 5; 1893, с. 5; 1894; 1895; 1896; 1898а; 1898б]. У 1897 р. бібліотека отримує нове, більш просторе приміщення і переїжджає з губернаторського будинку, який знаходився по вул. Київській (нині район кінотеатру «Україна») до 2-х поверхової мурованої будівлі по вул. Старожандармській (нині Пушкінська). Музей тоді розмістили на 2-му поверсі у приміщенні читального залу. У 1898 р. він вже складався з трьох відділів: промислового, природничо-історичного і нумізматичного. Його зібрання на той час загалом нараховувало 2 117 експонатів [Костриця, 2001, с. 65; Грузька, Маслова, 2010, с. 3]. Приблизно в цей же час у зібранні бібліотеки з'являються перші археологічні експонати. Коли вони точно надійшли встановити важко. Імовірно, це відбулося у період між 1897—1899 рр. Підтвердженням цього є окремі згадки в літературі. У 1900 р. в травневих випусках часописів «Киевская старина» та «Археологическая летопись Южной России» з'являються невеличкі повідомлення в яких, зокрема, повідомлялося, що у музеї при публічній бібліотеці серед інших предметів наявне невеличке археологічне зібрання, яке час від часу поповнюється новими надходженнями. При цьому автор відзначив, що предмети давнини надходять сюди тому, що у місті немає громадського музею [Музей, 1900а, с. 88; 1900б, с. 128]. Відомості до згаданих часописів, як з'ясувалося, надіслав з Житомира викладач історії і географії 1-ї чоловічої гімназії, дійсний член Волинського губернського статистичного комітету Я. В. Яроцький. У 1900 р. він входив до складу розпорядчого комітету Житомирської

публічної бібліотеки [Памятная книжка, 1900, с. 33]. Перебуваючи на цій посаді, на думку багатьох дослідників, він доклав чимало зусиль для упорядкування музейного зібрання бібліотеки. Завдяки його коротким повідомленням маємо можливість частково скласти уявлення про склад археологічної частини колекції музею, яке орієнтовно формувалося у період з 1897 по 1900 рр. Тут зберігалися окремі предмети давнини і колекції, які походили з місцевостей і населених пунктів Волинської і Подільської губернії, а також Галичини. Умовно, за географічною ознакою, поділимо їх на три групи.

І група (Волинська губернія). Складалася із збірок та окремих експонатів зібраних на територіях Овруцького і Житомирського повітів. Сюди входили.

1. Збірка уламків скляних браслетів, намистин і жорнова з рожевого шиферу та інших предметів з території Овруцького повіту. Час надходження, джерело і точне місце знахідок не зазначені.

2. У 1899 р. до музею надійшло 25 предметів. Переважна більшість з них походить з Овруцького повіту, придбані у місцевих селян. Збірка складалася з кам'яного грузила, частково цілих, фрагментованих шиферних пряслиць та їх заготовок, які були знайдені в селах Бовсуни (Лугинської волості) і Михайлівка (Татарновицької волості), три крем'яні долота і молоток з просвердленим отвором з сіл Татаринівка (можливо, Татарновичи однойменної волості), Васьковичі (Велико-Фоснянської волості) і хут. Соловійов (Лугинської волості). Одночасно з кам'яними до збірки надійшли два залізних знаряддя — мотика і секіра. Останню було знайдено в с. Бовсуни (Лугинської волості). Вона, за визначенням Я. В. Яроцького, мала типову західноєвропейську форму, яку датував не пізніше VIII ст. [Музей, 1900а, с. 88—89; 1900б, с. 128—129]. У складі цієї збірки знаходився й кам'яний молот з просвердленим отвором знайдений в околицях с. Корчівка (Троянівської волості) Житомирського повіту.

II група (Подільська губернія). У колекції були представлені зразки сакральної металопластики — мідні іконки та хрестики. Окремі з них, за припущенням Я. В. Яроцького, можна датувати XVI ст. [Музей, 1900а, с. 89; 1900б, с. 129]. Звідки походили артефакти, де і за яких обставин їх було знайдено, придбано або передано, коли і від кого надійшли, на жаль, із—за відсутності інформації, встановити не вдається.

III група (Галичина). Колекція представлена уламками глиняного посуду і бронзового ножа, які походили з давнього могильника в Більче-Золоте, а також залізного долота, вушка посуду у вигляді стилізованої баранячої голівки та інших предметів [Там само]. Припускаємо, що колекцію старожитностей з Галичини міг надіслати до зібрання бібліотеки

Г. Й. Оссовський. Є дані, що у 1889—1891 рр. він та Е. Павловський в околицях с. Більче-Золоте (нині с. Борщівського р-ну Тернопільської обл.) проводили археологічні дослідження, у тому числі трипільського поселення [Сохацький, 2004, с. 52—53], а 1890 р. особисто досліджував кургани у Раковому Куті, Увислі та інших місцях регіону [Яроцький, 1902а, с. 20]. Поки що, незрозуміло чому саме до музейної збірки Житомирської публічної бібліотеки потрапили ці предмети. Наведені дані потребують перевірки.

Отже, можна припустити, що перші археологічні колекції в музеї бібліотеки з'являються у період між 1898—1899 рр. Джерелами поповнення археологічної збірки бібліотеки у той час переважно були пожертвування, як від приватних осіб, так і від відомих вчених, які охоче ділилися цікавими знахідками з особистих колекцій. Частину предметів було придбано у сільського населення. У зібрані бібліотеки зберігалися різноманітні предмети давнини не тільки з Волині, але й Поділля і Галичини, і саме вони, на мій погляд, лягли в основу археологічного зібрання музею. Початок їх вивчення і упорядкування поклав історик і археолог Я. В. Яроцький. Публікації та архівні матеріали поки що не дають відповіді на такі питання: коли і від кого надходили зазначені предмети, звідки вони походили, як здійснювалася обробка і облік, чи складався перелік або картковий каталог зібрання, де і як воно використовувалося.

II етап (1901—1913 рр.). З 1901 р. зібрання бібліотеки переходить у відання Товариства Дослідників Волині. На його базі засновується повноцінний принципово новий заклад, який отримав назву «Волинський музей». В структурі музею, як передбачалося статутом, було відкрито 4 відділи: природничо-історичний, етнографічний, економічний та історичний, які відповідали основним напрямкам діяльності товариства. Тоді ж, вперше в історії музею, було введено посаду хранителя (завідувача), яким на початковому етапі діяльності обирають Я. В. Яроцького. Він, відповідно до своїх обов'язків, мав опікуватися поповненням відділів новоствореного музею, найкращим розміщенням колекцій та складенням каталогу предметів, що у ньому зберігалися. При цьому, згідно статуту, у цих заняттях йому обов'язково повинні були допомагати секретарі відповідних секцій товариства [Устав, 1908, с. 4, 16—17; Отчёт ОИВ за 1913 г., 1915, с. XXXV].

За відсутністю власного будинку музей упродовж 1901—1911 рр. користувався приміщенням Російської публічної бібліотеки. Аналіз публікацій і архівних матеріалів дозволяє стверджувати, що протягом тривалого часу музей лише частково виконував функції культурно-освітнього закладу, але фактично використовувався у якості сховища, куди надходили,

розміщалися за певною схемою і зберігалися окремі предмети і колекції з різних галузей знання закріплені за відповідними секціями товариства. Предмети давнини в той час зберігалися у підвідділі археології історичного відділу. Порівняно з першим періодом, кількість надходжень до цієї частини збірки значно підвищилася. Відбувалося це не тільки за рахунок закупки і пожертвувань від приватних осіб, шанувальників старовини і дослідників, але й завдяки організації і проведення історичною секцією товариства археологічних досліджень у багатьох куточках Східної Волині. За різноманітними джерелами нам вдалося встановити і скласти орієнтовний перелік предметів і колекцій, якими поповнилася археологічна збірка музею упродовж 1901—1910 рр. Докладно їх розглянемо.

У лютому 1901 р. до музею надійшли знахідки із с. Товкачі Овруцького повіту, яка складалася винятково з фрагментів глиняного посуду, які зібрані місцеві селяни на піщаних пагорбах в околицях села, зокрема, й в урочищі «Циганська гора» [Яроцький, 1902б, с. 240].

У червні того ж року Я. В. Яроцький представив на розгляд ради колекцію крем'яних знарядь з Овруцького повіту, яку було придбано товариством за 10 крб. [Заседание..., 1902а; 1902б].

18 липня від Н. П. Авенаріуса була передана колекція пломб та інших предметів, зібраних дослідником в околицях м. Дрогощина Гродненської губернії (нині адміністративний центр Гродненської області, Білорусь).

У тому ж місяці Я. В. Яроцький представив на розгляд ради ще одну колекцію крем'яних знарядь та інших предметів з Овруцького повіту, яку за рішенням ради товариства було придбано за 12 крб. [Там само].

22 вересня 1901 р. до товариства від К. А. Пухлякової надійшла колекція крем'яних знарядь і глиняного посуду, зібраних на території Кременецького повіту [Заседание..., 1902а; 1902б; 1902в]. Ця збірка, як з'ясувалося, походить з с. Сапанова Кременецького повіту (нині село Кременецького р-ну Тернопільської обл.). Колекція, що дуже важливо, супроводжувалася пояснювальною запискою, в якій детально розповідалося про місце та обставини знаходження предметів. Складалася з речових знахідок зібраних на ділянці між фільварком Білокриницької сільськогосподарської школи і селом по берегах р. Іква. До неї входили крем'яні ножі, долота, уламки глиняного посуду, кістки і зуби тварин, мушлі, вістря до стріл і кам'яного знаряддя мигдалеподібної форми [Яроцький, 1902б, с. 241; 1915, с. 64—65].

Упродовж 1901 року до музею також надійшли невеличкий ліпний горщик прикрашений на рівні шийки комоподібними вдавленнями, знайдений працівниками залізниці на березі р. Уж в заглибині скелі в м. Іскорості.

Крім того, збірка кам'яних знарядь праці, знайдених у різних куточках Овруцького повіту. В їх числі велике крем'яне долото, сокира-молот з просвердленим отвором, декілька крем'яних вістрів до стріл та інше [Случайные..., 1901, с. 64].

У тому ж році член товариства М. І. Корчинський подарував музею крем'яне долото, а В. С. Ногайський — срібний аграф князівської доби, знайдений на території городища в с. Несолонь Новоград-Волинського повіту [Отчёт ОИВ за 1901 г., 1902, с. 73—74].

У збірці музею крім цього були колекції кам'яних знарядь та інших предметів зібраних Я. В. Яроцьким і переданих товариству розпорядчим комітетом бібліотеки та двох колекцій старожитностей з Овруцького повіту [Там само].

У наступному році археологічне зібрання поповнилося збіркою кам'яних знарядь праці від Ю. І. Тиховського з Крем'яниччини та колекцією знахідок зібраних Я. В. Яроцьким під час розкопок курганів в околицях сіл Зубковиці, Лопатичі і Тепениці (нині Олевського р-ну) [Реєстр № 1, 1930, арк. 6, 13].

У 1903 р. збірка поповнилась матеріалами Я. В. Яроцького з досліджень проведених в околицях сіл Мала Глумча та Андрієвичі (нині Смільчинського р-ну) [Там само, арк. 14, 18, 20]. Про склад знахідок в останньому населеному пункті дізнаємося з повідомлення вміщеному у 1903 р. на сторінках часопису «Археологическая летопись Южной России». Під час розкопок 8 курганів в урочищах «Сербинівка», «Чахлеб» та «Дерев'янка» були знайдені залізні цвяхи, ножі, серп, бойова сокирка, обручі і діжки від відер, а також мідні і срібні височні кільця, пластинчастий перстень та срібна намистина-підвіска у вигляді ягоди малини [Яроцкий, 1903, с. 330—331].

У 1905 р. Ф. Г. Закусило передав до музею сокиру-молот, знайдену в урочищі «Верболози» Черняхівської волості Житомирського повіту, а Я. В. Яроцький — знахідки зібрані у гирлі р. Іква поблизу Крем'янця. Остання збірка тривалий час залишалася не опрацьованою [Реєстр № 1, арк. 12, 19, 23].

У 1907 р. до музею надійшло крем'яне шліфоване долото, знайдене в околицях с. Нетребівки Чуднівської волості [Там само, арк. 19].

У липні 1908 р. С. Шаркевич передав сокиру-молот, яку придбав у селянина Афанасєва в с. П'ятидуб Базарського р-ну Овруцького повіту (нині село Малинського р-ну) [Там само, арк. 20—21].

Упродовж 1908—1909 рр. до археологічної збірки музею надійшли знахідки зібрані М. М. Белоніним під час здійснення польових досліджень в околицях сс. Красносілка, Злобичі, Рудня-Ковалєвська, Турчинка, Сали та інших населених пунктів, які нині перебувають в адміністративних межах Володарсько-Во-

линського, Коростенського та Черняхівського районів Житомирської обл. [Там само, арк. 15, 20, 23]. Крім цього дослідником передані предмети, що були знайдені поблизу с. Любарка Базарського р-ну, с. Печалівка на Рівненщині та група шліфованих і свердлених виробів з осадових і кристалічних порід, знайдених на території Овруцького повіту [Там само, арк. 20, 23, 25].

У червні 1909 р. від Я. В. Яроцького надходять збірки матеріалів, зібрані з двох пунктів в околицях с. Берездці на Крем'яниччині (нині с. Великі Березці Кременецького р-ну Тернопільської обл.) [Там само, арк. 11].

У травні 1910 р. низку цікавих предметів давнини до музею передав член товариства, штабс-капітан 19-ї артилерійської бригади Б. Б. Приходькін, які він зібрав приймаючи участь у розкопках та закладці храму на козацьких могилах під Берестечком в уроч. Монастирище в с. Пляшева Дубенського повіту (нині с. Радивилівського р-ну Рівненської обл.) [Отчёт ОИВ за 1910 г., 1911, с. XXIV, Реєстр № 1, 1930, арк. 16].

В цьому ж році П. Закусило передав кам'яне знаряддя, знайдене в урочищі «Чертеж» поблизу с. Вишів Базарського р-ну Овруцького повіту (нині село Малинського р-ну) [Реєстр № 1, 1930, арк. 21].

Отже, упродовж 1901—1910 рр. археологічна збірка музею значно поповнилася, однак тривалий час на цю частину зібрання мало хто звертав увагу, а після від'їзду у 1905 р. Я. В. Яроцького до Крем'янця (нині Тернопільської обл.), колекція поступово була занедбана, що негативно відбилося на подальшому стані археологічного зібрання музею [Там само, арк. 9].

Спроби розібрати та упорядкувати археологічну збірку музею зривав упродовж 1908—1909 рр. М. М. Белонін. Як він це здійснював і за якою схемою достеменно невідомо. Але судячи з даних І. Ф. Левицького це було зроблено недостатньо фахово. Після його спроб цілісність окремих колекцій була порушена, в описах і нумерації допущені суттєві помилки. Прослідкувати результати діяльності М. М. Белоніна можна на прикладі двох колекцій К. М. Пухлякової та Ю. І. Тиховського, які надійшли до музею у різний час. І. Ф. Левицький, зокрема, наводить відомості про те, що за час діяльності Я. В. Яроцького кожна із згаданих збірок зберігалася окремо. Під час розбору цих колекцій М. М. Белоніним з кожної з них були відібрані лише найбільш типові зразки виробів. Цілком можливо, пов'язано це з тим, що дослідник намагався таким чином заповнити певні прогалини, доповнити і загалом упорядкувати збірку, яка складалася винятково з кам'яних знарядь праці.

З 1909 р. у музеї запроваджується облік, здійснюється інвентаризація наявних предметів і колекцій, у тому числі тих, що зберігалися

в археологічному підвідділі історичного відділу. З того часу, по мірі опрацювання, кожному предмету присвоювався індивідуальний номер, відомості про нього заносилися до інвентарної книги. Після цього на його поверхню прикріплювалася спеціальна етикетка у вигляді марки з блакитною окантовкою із зазначенням інвентарного номера. Паралельно здійснювалися роботи по складанню карткового каталогу. В каталожній картці зазначалися інвентарний номер, назва, відомості про місце знахідки, дата і джерело надходження предмета.

У той час в музеї зберігалось понад 2 тис. експонатів. Археологічна збірка, як з'ясувалося, окремого інвентарю немала. Виявляється, що в музеї в той час було заведено два окремі інвентарі. Археологічні експонати після опрацювання записувалися до першого, який крім того об'єднував відомості про предмети, що зберігалися в природничо-історичному, етнографічному та історичному відділах. На жаль, зазначений інвентар до нашого часу не зберігся, тому встановити точну кількість та склад експонатів, які входили до складу археологічної збірки музею нині не представляється можливим. Однак у друкованих офіційних звітах ТДВ деякі відомості все ж таки знаходимо. Зокрема, у звіті за 1909 р., зазначено, що станом на 1 січня 1909 р., що цікаво, археологічне зібрання музею складалося всього на всього з 20 одиниць [Отчёт ОИВ за 1909 г., 1911, с. X]. У наступному році збірка поповнилася на 41 одиницю, в числі яких кам'яні, бронзові і залізні вироби, посуд, пломби та інші предмети. А станом на 1 січня 1911 р. археологічна збірка музею загалом складалася з 61 одиниць [Отчёт ОИВ за 1909 г., 1911, с. X; Отчёт ОИВ за 1910 г., 1911, с. XXVII]. Дивно? Але кількість предметів, що надішли до археологічного зібрання музею до того часу, має бути набагато більшим. Закономірно виникають питання. Чому в офіційних звітах відображена така мала кількість предметів? А де поділися колекції старожитностей Житомирської Російської публічної бібліотеки? Чому не враховані надходження попередніх років? Наприклад, матеріали досліджень Я. В. Яроцького 1901—1903 рр., що значно перевищували наведену в офіційному звіті цифру. Припускаємо, що наведені у звітах дані в дійсності відображають не загальну кількість предметів, а тільки тих, які пройшли відповідну обробку і були внесені до інвентарної книги, тобто експонатів. Підставою для такого припущення можуть бути окремі відомості зазначені у звіті товариства за 1910 р. Зокрема, у примітці до розділу, що стосується діяльності музею було відзначено, що археологічні колекції на той час були ще цілком не розібрані [Отчёт ОИВ за 1910 г., 1911, с. XXVII]. П. А. Тутковський також звернув увагу на те, що у музеї в той час зберігалася чисельна колекція шиферних пряслиць, які походили з різних куточків Во-

линської губернії, але ще не була описана, тобто не пройшли відповідного обліку і реєстрації [Тутковский, 1915, с. 179]. Загалом до першого інвентарю упродовж 1909 р. було внесено 1848 номерів, в числі яких, очевидно, 20 експонатів, які належали до облікованої частини археологічного зібрання музею [Отчёт ОИВ за 1909 г., 1911, с. X—XII; Отчёт ОИВ за 1911 г., 1914, с. XXXV].

Таким чином, у першому періоді II етапу, археологічна збірка музею значно збільшується. Робляться спроби розібрати і упорядкувати колекції, що входили до її складу. Наприкінці етапу запроваджується облік, здійснюється інвентаризація зібрання. Кожний предмет, що пройшов обробку отримує індивідуальний номер, відомості про нього вносяться до загальної інвентарної книги музею, складається картковий каталог. Однак процес обробки і обліку археологічного зібрання відбувався дуже і дуже повільно. Протягом двох років з 1909 по 1911 рр. до інвентарю було записано трохи більше 60 експонатів. Переважна ж частина зібрання залишалася не опрацьованою.

У 1911 р. завдяки зусиллям віце-голови товариства П. А. Тутковського і сприяння губернатора О. П. Кутайсова музей отримує нове приміщення в Будинку працелюбства, який розташовувався на розі сучасних вулиць Гоголівської і Хлібної. Його було урочисто відкрито 27 травня. Хранителем музею тоді був С. А. Бржозовський [К открытию, 1911, с. 3; Отчёт ОИВ за 1911 г., 1915, с. XXXIII, XXXV; Ланчук, 1995, с. 11; Тарабукін, 1995, с. 10]. До збірки музею, як і у попередні часи, продовжують надходити нові експонати. Так у 1911 р. архієпископ Волинський і Житомирський подарував старовинну гармату, яка походила з валів Житомирського замку, а Новоград-Волинський повітовий голова місцевого дворянства В. С. Уваров — колекцію знарядь праці кам'яного віку. Склад останньої збірки і походження предметів невідомі [Центральный, 1911, с. 94; Отчёт ОИВ за 1913 г., 1915, с. XXXV; Тутковский, 1915, с. 179].

Тривалий час відомості коли, звідки і від кого надходили до музею предмети старовини не оприлюднювалися. Відсутня інформація про такі надходження й у звітах товариства за 1901—1911 рр. На загальних зборах, які відбулися 12 березня 1911 р., А. В. Ксенжопольський зробив з цього приводу відповідні зауваження [Отчёт ОИВ за 1911 г., 1914, с. XXXV]. Врахувавши їх Рада товариства прийняла рішення розпочати у наступних звітах публікацію переліків пожертвувачів і предметів, які вони передавали. Завдяки цьому з 1913 р. маємо цінну інформацію про нові надходження до археологічної збірки музею. Зі звіту товариства, зокрема, дізнаємося, що упродовж зазначеного року М. М. Белонін передав до музею колекцію кам'яних і залізних виробів, а також 2 бронзових знаряддя. Бос-

нецький подарував черепки посуду з кургану, а П. О. Демідов — крем'яну сокиру, залізний спис і вістря до стріл. Учні 1-ї гімназії брати Захарович подарували кам'яну сокиру, а Климашевич — дві кам'яні ручні мельниці (жорна — О. Т.). Відомий краєзнавець, священик с. Глумчі Е. О. Симонович надіслав до збірки музею два кам'яних долота, крем'яне знаряддя і вістря до стріли [Отчёт ОИВ за 1913 г., 1915, с. XXXVII—XLI]. Хоча зазначені переліки містили багато корисної інформації, суттєвим недоліком їх була відсутність відомостей про час, місце і обставини знаходження предметів, які передавалися до музею.

8 квітня 1913 р. Міністром Народної освіти Кассо було затверджено Статут Волинського центрального музею. З його впровадженням відбулися й певні зміни в системі управління і діяльності музею. Зокрема, відділи у структурі музею створювалися не за напрямками діяльності товариства, як це відбувалося раніше, а за групами колекцій, що у ньому зберігалися. Поповненням останніх вже входило до повноважень Розпорядчого комітету. По кожному відділу вводилася окрема посада хранителя, на яких покладалося прийняття від завідуючого музею придбаних колекцій, їх вірний розподіл по відділам, нагляд, відповідальність за цілісність і складення каталогів [Устав..., 1913, с. 2, 5].

Протягом 1913 р. члени товариства займалися впорядкуванням і готували археологічні колекції до передачі Волинському центральному музею. Активну участь у цьому процесі брали М. М. Белонін, Х. Г. Закусило, Е. М. Яковлев, С. А. Бржозовський та Р. А. Біленко. Внаслідок проведеної роботи було впорядковано і складено каталог, змонтовано дві шафи і одну вітрину, в яких розміщені колекції крем'яних знарядь і начиння кам'яного віку. Ревізійна комісія товариства тоді ж засвідчила, що по відділу археології усі предмети були повністю впорядковані і систематизовані [Отчёт ОИВ за 1913 г., 1915, с. XLII, LIII]. Однак із звіту незрозуміло, чи увійшли до археологічного підвідділу крім кам'яних інші речові знахідки, наприклад, металеві або глиняні вироби, чи було археологічне зібрання музею упорядковане в цілому чи ні.

З 1 січня 1914 р. Волинський центральний музей офіційно виходить із підпорядкування Товариства дослідників Волині і стає цілком самостійною установою. З того часу він переходить у відання Міністерства народної освіти. Збірки товариства, у тому числі археологічна віднина стають власністю музею. Загальна кількість експонатів по усіх відділах музею, згідно інвентарів № 1 і 2 станом на 1 січня 1914 р., становила 8292 одиниць. По першому, куди входило й археологічне зібрання, їх кількість становила 7510 одиниць [Там само, с. XXXIII, XXXV—XXXVI]. Однак, визначити загальну

кількість предметів, що входили до складу останнього поки що не вдається. Відомості такі в літературі і друкованих звітах товариства на жаль не наводяться.

III етап (1914—1918 рр.). Через деякий час темпи зростання і діяльності музею дещо уповільнюються. На заваді цьому процесу, очевидно, стали події пов'язані з Першою світовою війною. Згодом свої корективи внесли революція та громадянська війна. В таких умовах музей вимушений був неодноразово згортати свою діяльність, а у період з 1917 по 1918 рр. взагалі закрити свої двері для відвідувачів. У зв'язку з цим роботи по комплектуванню фондів музею, розбору і вивченню колекцій тимчасово призупинилися. Дещо погіршився стан збереження й археологічної частини зібрання.

IV етап (1919—1927 рр.). Подальша доля археологічного зібрання тісно пов'язана з діяльністю археологічного відділу Волинського центрального музею.

Після тривалої перерви музей наприкінці 1918 р. відновлює свою діяльність. Згодом, його, як і багато інших закладів культури було націоналізовано, а у травні 1919 р. прийнято у відання Волинського губернського комітету по охороні пам'яток мистецтва і старовини [Сведения, 1919, арк. 49]. За попередні роки діяльності у музеї накопичилося чимала кількість археологічних матеріалів, більшість з яких була нерозібрана, потребувала кваліфікованого вивчення, обліку і упорядкування. Стан багатьох колекцій внаслідок багаторазових зборів і переміщень під час подій Першої світової війни, революції і початкового етапу громадянської війни, значно погіршився. М. Абрамович у 1918 р. з цього приводу засвідчував, що *«Останні події примусили музей двічі складуватися і розкладуватися»*, внаслідок чого, *«тикетки змішалися, переплутались, системі їх порушено, багато чого зіпсовано»*. До того ж, *«самі експонати не перевірені по описові, багато ще зовсім не розібрано»* [Абрамович, 1918, с. 15]. На базі колекцій старожитностей Волинського центрального музею, що потребували детального вивчення і упорядкування 19 червня 1919 р. створюється археологічний відділ. Тоді ж на посаду завідуючого призначають відомого вченого С. С. Гамченка. Для обробки, обліку і підготовки речових знахідок до експонування при відділі заснуються лабораторія і музейна (експонатна) секція. За задумом вченого в лабораторії археологічні матеріали, що надходили до музею, після відповідної обробки, повинні були перетворюватися в експонати. Музейна (експонатна) секція розглядалася як місце виставки науково оброблених і підготовлених до експонування предметів старовини [Статистический, 1922, арк. 1—2].

З початку діяльності відділом організуються систематичні археологічні дослідження теренів Східної Волині, що значною мірою

сприяли поповненню і стрімкому збільшенню археологічного зібрання відділу. Так, після проведення польових досліджень у 1921 р. до відділу надійшло 911 предметів, а у 1922 р. — 218. Станом на жовтень 1924 р. у відділі зберігалося 8472 експонатів, а через рік їх кількість збільшилася до 13600 [Звіт за 1924/25, арк. 7]. Два роки потому археологічна збірка значно поповнилася й у квітні 1927 р. вже нараховувала 14613 одиниць, а в жовтні того ж року збільшилася до 17179 експонатів [Акт № 8, арк. 14; Матеріали, арк. 6].

У фондах музею збереглися звітні матеріали і частково описи, за якими можна не лише встановити кількість надходжень, але й звідки вони походили, склад колекцій, а також наглядно побачити малюнки і фотознімки окремих комплексів та знахідок. Наприклад, І. Ф. Левицьким у 1926 р., внаслідок проведення археологічних досліджень на території Коростенської і Житомирської округів, загалом було зібрано 5229 предметів. В їх числі 4193 одиниць — з сіл Селець, Россохи, Народичі, Гутка (Ганнівка), і Бондарів Коростенської округи, 768 одиниць — з сіл Суемці та Високе Житомирської округи та 268 речових знахідок виявлених випадково в районах досліджень під час проведення земляних, сільськогосподарських і будівельних робіт [Левицький, 1926, арк. I—XXXI]. Від О. Ф. Лагодівської, згідно реєстру, надійшли матеріали зібрані під час дослідження палеолітичних стоянок в с. Колодяжне у 1926 р. Збірка складалася з 34 предметів, які представляли собою фрагменти кісток мамонта, коня та інших дрібних тварин [Реєстр матеріалів, арк. 1—2].

Крім цього до відділу надійшли археологічні матеріали, переважно кам'яні знаряддя праці, зібрані як співробітниками музею так і іншими особами упродовж 1922—1926 рр. Так, у 1922 р. один з таких предметів, знайдений в с. Калинівка Базарського р-ну (нині село Малинського р-ну), надійшов від вчителя І. Л. Іваненка. У 1924 р. декілька виробів надійшло від вчителя Ігнаткова із с. Бондарі (нині село Овруцького р-ну) та П. І. Кочубея із с. Колодяжне (нині Романівського р-ну). Б. Е. Чайковський передав до музею кам'яну сокиру, викопану на початку листопада 1925 р. у межах приватної садиби по вул. Радзивилівській, 30 у м. Житомирі. Того ж року, 31 грудня, лаборант археологічного відділу О. П. Червинський передав колекцію знахідок (близько 58 одиниць), зібраних ним особисто упродовж 1909—1910 рр. на донних підвищеннях у долині р. Норинь в околицях сіл Бондарі і Збраньки Овруцького повіту (на той час Коростенської округи). У січні 1926 р. співробітник музею П. М. Жолтовський передав кам'яні знаряддя праці, знайдені в околицях сіл Мислятин Заславського р-ну, Губине та Остропіль Старо-Костянтинівського р-ну Шепетівської округи тощо [Реєстр № 1, 1930, арк. 15—18, 20, 22—23].

Колекції і окремі предмети зберігалися в лабораторії та інших приміщеннях відділу у спеціальних ящиках, скринях, коробках і паперових пакетах. Але багато з них залишалися ще не розібраними. У період після польових досліджень, нерідко у поза робочий час, археологічне зібрання поступово опрацьовувалося. Так, упродовж 1920—1921 рр. з деякими перервами було перевірено археологічні матеріали Товариства дослідників Волині. Численні матеріали з дослідів Я. В. Яроцького та інші збірки, які зберігалися у ящиках були розкриті і перенесені для опрацювання до лабораторії. Слід звернути увагу на те, що тривалий час лабораторія відділу містилася у власному будинку С. С. Гамченка по 8-му Безназванному завулку № 6 [Доповідна записка, 1928, арк. 3].

Окремі збірки, крім того, з незрозумілих причин, зберігалися у різних містах, а деякі їх частини перебували у складі інших відділів музею. Наприклад, у 1925 р. у складському приміщенні музею по вул. Хлібній, 15 була знайдена скриня, в якій містилися палеонтологічні матеріали з розкопок Я. В. Яроцького. В їх числі кістки викопного мамонта, печерного ведмедя та інших тварин. Матеріали супроводжувала записка, в якій було зазначено місце знахідок «р. Іква, Авратинь». Чимало матеріалів, які Я. В. Яроцький передавав до музею ТДВ після 1905 року потрапляли до інших збірок музею. Так, одну частину матеріалів, яка складалася з палеонтологічних знахідок з околиць Крем'янця було включено до збірок геологічного відділу, а решту було запаковано у трьох скринях разом із нерозібраними збірками Я. В. Яроцького та Ю. І. Тиховського. Одну з них залишили на складі, а дві інші перенесли на горище музею [Реєстр № 1, 1930, арк. 9].

У той же період С. С. Гамченко запроваджує власну систему обробки, обліку і упорядкування археологічного зібрання відділу. Її можна прослідкувати за щоденниковими записами та іншими матеріалами на прикладі обробки знахідок, що надходили до відділу після польових досліджень у ящиках або пакетах. Ця процедура орієнтовно здійснювалася у наступній послідовності. Матеріали на початку розбиралися і розкладалися на горизонтальній площі за комплексами (першоджерелами, тобто пам'яткам). Далі сортувалися, класифікувалися за періодами, культурами, географічними пунктами, шарами, місцями знахідок, а потім кам'яні знаряддя праці і фрагменти кераміки відокремлювалися за відповідними типами. Далі відбувалися підготовчі роботи — знахідки очищувалися, промивалися, просушувалися. Після цього здійснювався відбір і розподіл артефактів, на основі яких формувалися експонатні таблиці. Паралельно з цим готувався спеціальний зошит (можливо, реєстр або інвентар), куди за розробленою заздалегідь для цього програмою наукової обробки знахідок,

вносилися відповідні записи. Кожний експонат отримував індивідуальний номер, який відображався на спеціальній (інвентарній) етикетці, яку наклеювали на поверхню предмета або трохи осторонь на площі таблиці. Згодом, усі вони вносилися до записів так званої «*допоміжної нумерації*» [Дневник, арк. 26—47 зв.].

Слід звернути увагу на те, що С. С. Гамченко вперше в історії музею застосував, хоча й не новий, але досить оригінальний та прогресивний як на той час спосіб упорядкування археологічного зібрання відділу. Раніше речові знахідки зберігалися у закритому вигляді у ящиках, скринях, коробках, пакетах, та інших емкостях, супроводжувалися, хоча й не завжди, позначками або пояснювальними записками і здебільшого були недоступними для багатьох дослідників і громадськості. За схемою вченого вони віднині повинні були міститися і зберігатися у відкритому вигляді на спеціально підготовлених експонатних таблицях. Кожна з них представляла собою планшет прямокутної в плані форми, виготовлений з твердого картону. На початковому етапі для формування таблиць переважно використовувалися лицеві частини палітурок журналів вхідної документації Волинського губернського жандармського управління. На площі планшета речові знахідки розміщалися за певною схемою, а після закріплювалися за допомогою міцної мотузки або проволочи, рідко — клею. Кожний предмет супроводжувався індивідуальним інвентарним номером закріпленого на його поверхні або безпосередньо під ним чи поруч на площі таблиці. У верхній частині на спеціальних етикетках позначалися відповідні номери, наприклад, «*ON 715, T 110, MN ___*», які, можливо, відповідали реєстраційним номерам збірки, порядком номеру таблиці та інвентарю по музейній секції. У нижній частині, також на етикетках, друкованими літерами зазначалися назва населеного пункту, повіту, урочища, рік і автор досліджень, назва установи, тип пам'ятки і номер об'єкту у межах комплексу та інше.

Упорядковані у такий спосіб колекції були зручними не лише для зберігання, але й ознайомлення, вивчення, переміщення, транспортування та експонування. Раніше на пошук необхідних матеріалів, які в основному зберігалися у закритому вигляді, іноді без супроводжуючих документів, а інформація про них містилася у загальному інвентарі музею, витрачалось багато часу. То упорядковані за схемою С. С. Гамченка матеріали можна було відшукати у досить короткий термін. Іншою перевагою запровадженої системи було й те, що упорядкований у такий спосіб матеріал давав змогу швидко, без зайвих втрат часу, на основі експонатних таблиць організувати тимчасову або постійну виставку старожитностей для ознайомлення з нею широких кіл громадськості. Чому саме цей спосіб обрав С. С. Гамченко? Ві-

домо, що вчений під час відряджень, коли мав час, відвідував різноманітні виставки і музейні заклади, знайомився з експозиціями, спілкувався з його співробітниками, а під час з'їздів, нарад і конференцій з відомими вченими, цікавився галузевою літературою, вивчав досвід діяльності музеїв на теренах України, Москви і Петербургу. Цілком можливо, він використав не тільки власний досвід, але й традиції зберігання, обліку та експонування археологічних матеріалів, які застосовувалися у музейних закладах дореволюційного періоду. Справа втім, що більшість музеїв того часу фондів як таких у своїй структурі ще не мали. Вони склалися з виставкової зали, іноді робочого кабінету. Усі збірки і окремі предмети, як це було прийнято, одночасно зберігалися та експонувалися в одному місці, власне в експозиції. Згідно рекомендацій III-го археологічного з'їзду, який відбувся у Києві 1873 р., експонати у музейних закладах наприкінці XIX — на початку XX ст. монтували на планшетах, так званих «картонах» (експонатних таблицях), які при необхідності могли використовуватися у тимчасових виставках, які наприклад, організовувалися під час проведення Всеросійських археологічних з'їздів або в стаціонарних експозиціях [Попова, Раушенбах, 1954, с. 24; Черненко, 2007, с. 9, 35].

Упродовж 1921—1924 рр. за програмою інвентаризації відділу, обробка експонатних таблиць і предметів здійснювалися паралельно з веденням «*допоміжної номерної реєстрації*» і складенням чорнового варіанту інвентарю. Водночас оброблялися і складалися інвентарні описи матеріалів здобутих під час археологічних досліджень С. С. Гамченка наприкінці XIX — на початку XX ст. на територіях Волинської, Петербурзької і Подільської губернії, а також інших колекцій, що зберігалися у складі археологічного зібрання відділу. Зокрема, упродовж лютого—квітня 1921 р. складені інвентарні описи нумізматичної колекції (зібрання монет і медалей), археологічних матеріалів здобутих під час розвідок і розкопок в районах Крошні, Соколової гори, Псищ (1894 р.), Мальванки (Житомирський могильник, 1886 р.), по р. Корчуватій (1889 р.), в околицях Студениці (1892 р.), на ділянці між Мирополем та Ульхою (1896 р.), донних відкладів Сестрорецького побережжя Фінської затоки (1905—1913 рр.), колекції монет із майстерні Сестрорецького збройного заводу, знахідок досліджень 1909 р. на Поділлі та інше [Дневник, арк. 4 зв — 12; Інвентарная опись, арк. 1—8].

Крім описів окремих збірок у відділі існував «*старий інвентар*», очевидно, ТДВ, який на той час вже не відповідав новим вимогам. Натомість, у 1920 р. було створено новий, який заповнювався за чітко виробленою науковою програмою і схемою. Інвентар складався з близько 15-ти позицій, що включали: № по порядку,

дату, номенклатуру, де, ким і коли знайдено, умови знахідки, № основного або допоміжного інвентарю, підвідділ, місце зберігання, ким і коли здійснено наукове розміщення, в яких наукових працях вперше згадується, примітка [Статистический, 1922, арк. 3].

За звітними та іншими архівними матеріалами було з'ясовано, що у відділі для реєстрації експонатів існувало декілька інвентарів: основний і допоміжні. Припускаємо, що до першого увійшло близько 418—480 експонатів, які мали інвентарні номери і походили із збірок, очевидно, ТДВ, які сформувалися до 1914 р. До речі, цю частину С. С. Гамченко у своїх записах згадував як початкове зібрання відділу [Статистический, 1922, арк. 5; Отчёт о деятельности, 1926, арк. 12 зв.]. Усі інші речові знахідки та матеріали напевно реєструвалися у «допоміжних для інвентаризації експонатів книжках». Згідно акту прийому-передачі музею від 3 квітня 1927 р. таких книжок в археологічному відділі зареєстровано чотири. В акті прийому-передачі археологічного відділу від 27 травня 1931 р. в їх числі згадуються: 1 — Інвентар експонатів археологічного відділу, 2 — Допоміжна для інвентаризації археологічного відділу нумерація (А — Музейна секція, Б — Таблиці), 3 — Допоміжна для інвентаризації археологічного відділу нумерація. Довідка: загальна, номерна (порядкова) реєстрації експонатів [Річне листування, арк. 105].

Наприкінці 1927 р. С. С. Гамченко розклавши поспіхом як заінвентаризований, так і не заінвентаризований, не розібрані і науково не визначені матеріали по шафах музейної секції виїжджає за викликом у Київ і згодом переходить на постійну роботу до Всеукраїнського археологічного комітету [Curiculum vitae, арк. 1—2; Доповідна..., 1928, арк. 5]. На цьому діяльність С. С. Гамченка припиняється і відповідно завершується 4-й етап.

V етап (1927—1931 рр.). Згодом відділ очолив його соратник І. Ф. Левицький. З його появою відбулися певні зміни у системі обробки, обліку та експонуванні археологічного зібрання музею. Не гаючи часу дослідник здійснив огляд експозиційної частини відділу, під час якого зафіксував, як на його думку, ряд суттєвих недоліків і прийшов до висновку, що *«загальна невпорядкованість технічно неопрацьованого матеріалу, може у певній частині втратити значення і роль документованих експонатів з раніше досліджених пам'яток Волині, що не дає повноцінно використовувати збірки відділу як для популяризаційних робіт, так і для наукового опрацювання фахівців»*. Віднині увесь тягар по упорядкуванню зібрання, виправленню допущених раніше помилок, організації подальшої діяльності відділу, у тому числі в частині створення і відкриття для огляду відвідувачів його експозиції, цілковито ліг на плечі І. Ф. Левицького та лаборанта відді-

лу О. П. Червинського. Вже на початку 1928 р. завідувачий направляє до Ради музею доповідну записку, в якій докладно висвітлює основні віхи з історії діяльності відділу, визначає його стан, окреслює коло проблемних питань пов'язаних з обліком і упорядкуванням археологічних колекцій та побудовою на їх основі експозиції. Дослідник, зокрема, звернув увагу на деякі недоліки в проведенні на попередньому етапі обліку археологічних матеріалів, що зберігалися у відділі. Вважав, що загальна кількість зареєстрованих експонатів відображена у річному звіті за 1927 р. (17179 одиниць) дещо завищена. Пояснив, що *«...при тому способі розбору і класифікації матеріалу, що існував під час роботи С. С. Гамченка, така велика кількість номерів є цілком зрозумілою, оскільки реставрувати посуд в той час не малося на увазі. Матеріал з дослідів, особливо в останні часи, описувано окремо по фрагментах роздрібнених посудів, кількості окремих уламків кісток, речей інвентарю та іншого. Тобто, кожна частина розбитого на декілька фрагментів предмета рахується за експонат і має свого окремого номера. Такий спосіб нумерації можна виправдати в дослідній роботі поля, але не може залишатися у відділі. Оскільки при першій спробі навіть часткової реставрації експонованих на таблиці експонатів, цілком порушується уся система інвентаризації, що з рештою може скласти перебільшене враження про фактичні розміри збірки відділу»* [Доповідна..., 1928, арк. 5—6]. І. Ф. Левицький також відмітив незадовільний стан збереження облікових позначок на окремих експонатних таблицях, особливо крем'яних виробів, що суттєво впливало на наукове значення виставлених для огляду експонатів та неможливість їх використання у студіях фахівців. Поспішне розкладання по шафах як слід неопрацьованого та законсервованого матеріалу, без належного етикетування, призвело до серйозних і майже непоправних втрат. Значна частина виставлених у такій спосіб експонатів під впливом світла *«загубила»* нумерацію так званих допоміжних записів. Перевірка цієї групи експонатів ускладнювалася й тим, що в колишньому інвентарі відсутні точні і нерідко невдалі термінологічні визначення експонатів, морфологічні ознаки, розміри і вага. На думку І. Ф. Левицького, *«перевірка таких і без того заплутаних матеріалів ставлять перед відділом нові надзвичайно складні завдання, що заберуть чимало часу і зайвої енергії»* [Там само, арк. 6—7, 10].

Під час загального огляду експонатів представлених в експозиційній частині відділу було також зафіксовано чимало фактів порушення цілісності монтованих на експонатних таблицях комплексів. Наприклад, кераміка з могильника пізньоримського часу поблизу с. Лепесівка на Крем'яничині з досліджень

Я. В. Яроцького була перемішана разом з матеріалами Товкачівського (табл. № 40) і Волицького (табл. № 85) могильників давньоруського часу X—XII ст. Дуже перемішаними виявилися матеріали з розкопок курганів в урочищі «Гремляче» (м. Житомир) та біля с. Войцехівка. Найбільш були змішані знахідки з курганів № 8 і 9 Войцехівського могильника. При цьому І. Ф. Левицький відмітив, що кераміку кургану № 8, в значній кількості фрагментів, змішано з матеріалом кургану № 9, в похованні якого під час розкопок кераміки не знайдено взагалі. Окремі частини деяких керамічних виробів з урочища «Гремляче» (курган № 3) знайдено на таблиці серед фрагментів кераміки кургану № 1 Войцехівської енеолітичної групи (№ 1951) [Там само, арк. 9]. Подібних фактів було зафіксовано чимало.

Крім матеріалів, записаних по допоміжній нумерації були й такі, що до того часу були не розібрані, технічно не опрацьовані, не занумеровані, нерідко без супроводжуючих документів. В їх числі: 1 — матеріали з дослідів С. С. Гамченка і О. Ф. Лагодовської 1926 р. в с. Колодяжне (палеолітичні шари). Знахідки без номерів, опис відсутній, передані до відділу з помітками і визначеннями О. Ф. Лагодовської; 2 — матеріали з дослідів С. С. Гамченка 1927 р. в с. Колодяжне (палеонтологічні знахідки та інвентар з дослідів трипільської культури) в кількості 10 ящиків. Матеріал технічно не опрацьований, не розібраний, відсутній опис. До того ж, п'ять ящиків з цієї збірки, в яких переважно містилася кераміка, С. С. Гамченко перевіз для наукової обробки до лабораторії ВУАКу в Києві і не повернув їх до відділу [Там само, арк. 6].

Незважаючи на те, що І. Ф. Левицький за наполегливою вимогою керівництва значну частину часу вимушений був витрачати на роботи по упорядкуванню експозиційної частини археологічного відділу та підготовці його до відкриття, поряд з цим проводив польові дослідження на теренах Коростенської і Волинської округів, що певною мірою збагатили археологічне зібрання музею. У 1927 р. дослідження проводилися поблизу містечка Народичі, а також в околицях сс. Анета, Дубрівка, Сколобів і Суемці. Встановити, яка кількість предметів надійшла до відділу у поточному році, важко. Відомості з архівних матеріалів та літератури досить суперечливі. За звітом за 1927 р. кількість знайдених предметів, крім Народичів (відомості та реєстр відсутні) орієнтовно становила понад 39 одиниць. Однак у межах окремих пам'яток дані щодо кількості предметів дещо різняться. Наприклад, за звітом у Сколобові знайдено понад 19 предметів, а у статті І. Ф. Левицького, що була надрукована у 1929 р. їх кількість становила понад 40 одиниць [Левицький, 1927, арк. 20—22; 1929, с. 200]. Щодо Народичів, інформація про кількість знахідок

у звіті не наводиться. Не вдалося відшукати й реєстр. За звітом і публікацією І. Ф. Левицького на площі пам'ятки зібрані чисельні знахідки доби палеоліту, мезоліту, епохи бронзи і Київської Русі [Левицький, 1927, арк. 9—20; 1931, с. 191—235]. За даними ж Д. Я. Телегіна, лише в горизонтах С і В було зібрано понад 10000 кременів, в числі яких знаряддя праці, заготовки і відходи крем'яного виробництва [Телегин, 1982, с. 144; 1985, с. 140]. Вирахувати кількість знахідок з інших прошарків, які датовано епохою бронзи та періодом Київської Русі, за звітом та публікацією І. Ф. Левицького дуже важко. За його даними та С. С. Березанської на території могильника епохи бронзи № 1 та 2 загалом було знайдено понад 22 предмети, а в шарі А, крім того, уламки залізних ножів і вістря до стріл [Левицький, 1931, с. 227—232; Березанская, 1972, с. 63—64]. Певною мірою визначити кількість надходжень до археологічного відділу впродовж 1927 р. можна за допомогою звітів Волинського науково-дослідного музею. Так, у квітні поточного року, згідно акту прийому археологічного відділу, кількість експонатів становила 14613 одиниць, а станом на жовтень того ж року — 17179 [Акт № 8, арк. 14; Матеріали, арк. 6]. Отже, археологічна збірка музею за зазначений період збільшилася на 2 566 одиниць.

За звітними матеріалами І. Ф. Левицького упродовж 1928—1929 рр. під час досліджень на територіях Коростенської і Волинської округів вдалося зібрати понад 1001 предмет [Левицький, 1928, арк. 1—39; 1930, арк. 1—12]. Однак у звіті за 1929 р. відсутні відомості про дослідження палеолітичної стоянки поблизу с. Довгиничі, яке здійснювалося за кошти музею І. Ф. Левицьким та за участю О. П. Червинського у період з 28 вересня по 3 жовтня того ж року. Встановити склад і кількість знайдених на стоянці предметів дозволяє реєстр, який вдалося відшукати у фондах ЖОКМ. Під час розкопок було знайдено значну кількість кісток викопних тварин, переважно мамонта, у тому числі штучно розбитих, а також крем'яні і з гірського кришталю вироби, кістяну проколку, конкреції, валун, зразки ґрунтів і молюсків. Усього 288 одиниць, в числі яких 23 артефакти [Реєстр № 1, 1930, арк. 2, Реєстр..., 1929, арк. 1—12]. У 1930 р. дослідження проводилися спільно з Коростенським краєзнавчим музеєм на багатощаровій пам'ятці на торфовищі Моства поблизу села Каленське Коростенського р-ну. Однак, у публікації дослідника не зазначено, куди потрапили виявлені під час розкопок знахідки, можливо, до Коростенського музею [Левицький, 1952, с. 70—71].

Упродовж 1929—1930 рр. І. Ф. Левицький цілеспрямовано здійснює загальну перевірку зібрання археологічного відділу і 17 листопада 1930 р. складає друкований варіант Реєстру № 1, в який було включено вироби з кре-

меню, граніту, сіеніту, діориту, базальту та інших порід [Реєстр № 1, 1930, арк. 2—28]. Він, до речі, зберігся і нині знаходиться у фондах ЖОКМ.

У 1931 р. за розпорядження НКО І. Ф. Левицького переводять на інше місце роботи до м. Харкова. У зв'язку з цим, наказом по музею від 27 травня 1931 р. за № 8, його було звільнено із займаної посади [Книга..., 1926—1936, арк. 25]. Тоді ж було складено акт передачі. Цінний він тим, що на його сторінках наводиться перелік колекцій, які зберігалися у фондовій частині археологічного відділу. В їхньому числі збірки дослідників за різні роки: К. М. Пухлякової (1901 р.), Ю. І. Тиховського (1902 р.), Я. В. Яроцького (1900—1909 рр.), М. М. Белоніна (1908 р.), вперше згадується збірка барона Шодуара, яка містилася в коробочках і складалася з предметів, які походили з Єгипту, Греції і Риму, О. П. Червинського (1909 р.), С. С. Гамченка (1892, 1896, 1907, 1909, 1913, 1921, 1922, 1924, 1927 рр.), С. С. Гамченка та І. Ф. Левицького (1924 р.), С. С. Гамченка та М. М. Шавловича (1925 р.), С. С. Гамченка та О. Ф. Лагодовської (1925, 1927 рр.), О. Ф. Лагодовської (1926 р.), І. Ф. Левицького (1924—1929 рр.), П. М. Жолтовського (1926 р.) та інше [Річне листування, арк. 103—104]. Кількість археологічного зібрання в акті не наводиться, але враховуючи надходження 1928—1929 рр. у відділі зберігалось принаймні понад 18468 предметів. Але не обійшлося без певних втрат. Зокрема, відношенням ВУАКу від 14 січня 1931 р. № 35 археологічний відділ музею з фондової частини 15—17 квітня та 27 травня того ж року надіслав до Києва реєстри та у декількох скринях наступні матеріали з дослідів: 1 — С. С. Гамченка та О. Ф. Лагодовської, 1925 р., урочище «Чорна долина», 2 — С. С. Гамченка та М. М. Шавловича, 1925 р., гирло р. Гуйви, 3 — І. Ф. Левицького, 1927 р., урочище «Піщане» (6 таблиць), 4 — І. Ф. Левицького, 1928—1929 рр., кварцеві вироби з надбережжя р. Уборті, 5 — І. Ф. Левицького, 1924—1928 рр., пам'ятки мегалітичної культури на Волині, 6 — С. С. Гамченка, 1927 р., с. Колодяжне, 7 — С. С. Гамченка, 1924 р., с. Стара Рудня, урочище «Грем'яче», 8 — С. С. Гамченка та І. Ф. Левицького, 1924 р., с. Войцехівка. Крім того, надіслано 8 реєстрів означених матеріалів, 1 мапу, 2 креслення, 4 фотознімки в рамках (Довгиничі), 12 діапозитивів в 3-х рамках з дослідів С. С. Гамченка, І. Ф. Левицького та розшуків О. П. Червинського [Річне листування, арк. 105—106].

VI етап (1931—1941 рр.). Майже рік археологічний відділ не мав свого завідувача. І врешті наказом по музею від 1 лютого 1932 р. № 5 на цю посаду призначено викладача Сільськогосподарського інституту М. М. Шавловича [Книга..., 1926—1936, арк. 30]. Пропрацював він однак недовго. Про його подальшу

діяльність відомості досить скупі. Чим займався у відділі, чи здійснював археологічні дослідження, чи комплектував або упорядковував фондову частину невідомо. Цілком можливо, що у цей період археологічний відділ було реорганізовано в кабінет і включено до складу історичного відділу музею. Згодом у січні 1935 р. М. М. Шавлович звертається до адміністрації музею з клопотанням про звільнення його із займаної посади, на що було дано згоду за умови завершення попереднього обліку експонатів та передачі справ завідувачу історичному відділу Н. К. Дмитруку [Там само, арк. 53]. Про результати цієї роботи нажаль також нічого невідомо. Припускаємо, що у супереч вимог адміністрації музею інвентаризацію було проведено не у повному обсязі. Цілком можливо, це стосувалося археологічної частини. Ознайомившись з попередніми результатами обліку, у тому числі й експонатів історичного відділу, директор музею Д. Ю. Антонов, виходячи із ситуації, що склалася внаслідок відсутності кваліфікованого працівника, своїм наказом від 12 листопада 1935 р. № 96 звертає увагу Н. К. Дмитрука про необхідність складення службової записки із запрошенням до музею археолога з метою проведення інвентаризації археологічного зібрання [Там само, арк. 72].

Згодом, згідно розпорядження ОБЛВНО, 20 лютого 1936 р., на посаду наукового працівника історичного відділу музею було призначено археолога І. М. Снігура. Про нього на жаль відомо небагато. Народився 3 травня 1898 р. в с. Кожухівка Теплицького р-ну Вінницької обл., в селянській сім'ї. Мав вищу освіту, працював у Київському історичному музеї. Викладав історію у Житомирській середній вечірній школі для дорослих № 2. В історичному відділі вів розділ «Докласове суспільство». Приймав участь в роботі Житомирського загону експедиції ПМК АН УРСР по дослідженню історії металургії Полісся, яку очолював завідувач історичного відділу Н. К. Дмитрук. Цікавився минулим Житомира. У 1936 р. провів рекогносцирувальні роботи на території Замкової гори в районі розташування замку. На основі зібраних матеріалів до ХХ-ї річниці Жовтневої Революції до наукового музейного збірника підготував статтю «Житомирський феодальний замок». Але, з певних причин збірку так і не було видано. У грудні 1937 р. як і багатьох інших співробітників музею його було звинувачено у буржуазному націоналізмі, проведенні антирадянської агітації та іншої буржуазно-націоналістичної роботи в стінах установи і участі в українській контрреволюційній антирадянській націоналістичній організації, та заарештовано. Рішенням трійки управління НКВД його було засуджено до 10 років з перебуванням у виправному трудовому таборі. Хоча порівняно з іншими йому присуджена більш м'яка форма покарання, але пройти до кінця

ці нелюдські випробування і побачити світ не судилося. Через 1,3 роки, а саме 25 березня 1939 р. І. М. Снігур пішов із життя [Звіт про роботу, 1936, арк. 2; Дело, арк. 4, 5, 7, 15, 22, 24, 27, 33; Збірка, 1937, с. 4]. На жаль, невідомо чи проводив роботи по обліку та упорядкуванню археологічного зібрання музею дослідник і які були наслідки загально-музейної інвентаризації експонатів. Не вдалося встановити й кількість експонатів, які зберігалися в історичному відділі по розділу археологія.

Про нові надходження до археологічної частини зібрання музею за період з 1936 по 1941 рр. майже нічого невідомо. Хоча у місцевих періодичних виданнях вдалося відшукати низку повідомлень з означеного питання. Зокрема, у 1936 р. внаслідок участі працівників музею в роботах історико-технічної і археологічної експедиції ПМК АН УРСР по вивченню металургії Полісся, музей поповнився новими матеріалами, в числі яких знаряддя виробництва, зразки продукції металургійних заводів тощо [Дмитрук, 1936, с. 2]. Упродовж 1936 р. до музею надійшло декілька цікавих знахідок. Так, колгоспниця с. Дениші Свіжевська передала знайдений нею скарб срібних польських монет. У червні того ж року до історичного відділу надійшов скарб польських монет XVI—XVII ст., знайдений під час закладки фундаменту приміщення для пожежної команди по вул. Карла Лібкнехта у м. Коростишіві. У червні 1937 р. учитель с. Буда Шиєцька за дорученням колгоспників передав знайдений у землі та пошкоджений іржею залізний спис [Скарб, 1936, с. 4; Улич, 1937, с. 4]. У 1938 р. музейне зібрання збагатилося рядом цікавих експонатів. Зокрема, колгоспник с. Дуброва Базарського р-ну Яків Глущенко передав ручне крем'яне рубило і кам'яний молоток неолітичної доби. Учні однієї з шкіл Житомира Городін та Райтельман принесли до музею залізне вістря до стріли, яке вони знайшли на березі р. Тетерів [Цікаві знахідки, 1938, с. 4].

На початку 1940 р. при поки що нез'ясованих обставинах здійснюється перевірка археологічних фондів музею. До цієї справи було залучено І. Ф. Левицького. Роботи проводилися з 18 лютого по 3 березня. В результаті було складено докладний реєстр, який зберігся до нашого часу. Записи в ньому здійснювалися від руки, акуратно, у вигляді таблиці за певною схемою, в якій зазначалися рік дослідження, найменування пам'ятки або археологічного об'єкту, інвентарні номери предметів і, можливо, місце їх знаходження або зберігання (пакунок, пакет, ящик, таблиця, шафа, повздовжній стіл тощо). Часом відомості обмежувалися роком досліджень, назвою пам'ятки або об'єкту та № таблиці, на якій були закріплені знахідки. В окремих випадках зазначалися номери таблиць, пакету, коробки, що в них зберігалося (кераміка, камені, кремій, кістки та ін.) та інвентарні

номери. Іноді наводились дані щодо відсутності номерів, етикеток на предметах, або зазначалося, що вони взагалі не паспортизовані. Кількість предметів вказується не завжди, іноді у межах комплексів, не рідко їх замінюють інвентарні номери. Кількість предметів в окремих комплексах взагалі непомічена, вказано лише № таблиць. Виходячи з цього вирахувати загальну кількість предметів за реєстром І. Ф. Левицького не представляється можливим. До того ж, зазначений реєстр не відображає повний склад археологічного зібрання на момент перевірки. Тут, зокрема, відсутні відомості про окремі колекції, що існували раніше. Наприклад, збірки К. М. Пухлякової, Ю. І. Тиховського, М. М. Белоніна, які ще 10 років тому особисто перевіряв, барона Шодуара (напевно була передана до складу зібрання іншого відділу) тощо. Крім того, невраховані нові надходження з 1931 по 1939 рр. [Реєстр..., 1940]. Очевидно, перевірку археологічних фондів І. Ф. Левицький здійснював вибірково. При цьому, переслідував певну мету, яку саме, встановити нині важко. Незрозуміло також, яку саме частину фондів дослідник перевіряв, та, що була зареєстрована, не була облікована, містилася окремо в експозиції або фондосховищі. Цього, на жаль, в реєстрі не зазначено. Примітно, що реєстр переважно відображає перелік колекцій пов'язаних з певними персоналіями із зазначенням конкретної дати, але не надходження до музею, а року, коли проводилися дослідження. Обмежені вони періодом з 1886 по 1929 рр.: С. С. Гамченко (1886, 1889, 1892, 1894, 1895, 1903, 1906—1912, 1920—1927 рр.), П. М. Жолтовський (1925 р.), В. П. Козакевич (1912 р.), І. Ф. Левицький (1924—1929 рр.), Б. Д. Приходкин (1910 р.), О. П. Червинський (1909—1910 рр.), Я. В. Яроцький (1900, 1902, 1905, 1909 рр.) та інше.

Чи проводили в цей час співробітники музею дослідження пам'яток давнини у краї невідомо. Але археологічне зібрання поступово поповнювалося новими експонатами. Так, згідно клопотання адміністрації від 2 квітня 1940 р. за дорученням директора ІА АН УРСР М. І. Ячменьова, науковий співробітник В. К. Гончаров, виконуюча обов'язки археологічних фондів І. М. Феценко та лаборант С. М. Кузнецова передали представнику Житомирського музею Д. М. Мосіонжику із фондів Інституту колекцію з розкопок 1936 р. біля с. Городське Коростишівського р-ну, яка налічувала понад 430 предметів (опис на жаль неповний). Колекція складалася з різноманітних артефактів пізньотрипільської культури доби енеоліту та періоду Київської Русі: фрагменти глиняного посуду, уламки печини, антропоморфних статуеток, зернотерок, пряслиць, виробів з кременю і кістки, а також точильні бруски, шиферні пряслиця, уламки скляних браслетів тощо [Акт ..., 1940, арк. 1; Опись..., 1940, арк. 1—16].

Відомо, що перед війною деякі колекції житомирського музею потрапили до інших установ. За даними О. Ф. Лагодовської інвентар войцехівських курганів був розподілений між двома музеями. З огляду на його важливість, частина матеріалу була передана до Київського центрального історичного музею, а решта залишилася у Житомирі. Але й вона зазнала шкоди у період окупації під час кількарразового і раптового перекидання музею з одного приміщення в інше [Лагодовська, 1948, с. 69].

Подальшу роботу музею з комплектування, обліку і упорядкування археологічних фондів перервали події Великої Вітчизняної війни. У цей період головна будівля музею, що знаходилася по вул. Лермонтівській № 13 зазнала руйнування, значну частину зібрання було розграбовано і вивезено [Ланчук, 1995, с. 13].

Післявоєнний етап (1945—1990 рр.). У травні 1945 р. музей відновлює свою діяльність, а влітку долучається до археологічного вивчення краю у складі експедиції ІА АН УРСР під керівництвом Є. В. Махно. Хоча в той час в експозиції музею археологічні матеріали не були ще представлені, вони все ж привертати увагу науковців. Так, у травні 1945 р. житомирську частину колекції Войцехівського могильника оглянула і описала О. Ф. Лагодовська [Лагодовська, 1948, с. 69].

У 1950 р. заклад перейменовано на Житомирський краєзнавчий музей. Упродовж 1950—1970 рр. його очолював краєзнавець і археолог В. О. Місяць [Слідзюк, 2001, с. 106, Ярмошик, 2006, с. 168]. З серпня 1953 по 1957 рр. в його стінах працював відомий вчений, археолог І. С. Винокур [Петров, 1997, с. 141, Іон Срулевич Винокур, 2000, с. 5, Баженов, Костриця, Прокопчук, 2005, с. 5—6]. Їх плідна діяльність на ниві вивчення первісних і середньовічних старожитностей краю значно збагатили археологічне зібрання музею. Крім того робляться спроби вивчення і частково вводяться в обіг окремі предмети, що зберігалися у фондах музею. Внаслідок проведених В. О. Місяцем упродовж 1959, 1960—1963 рр. досліджень стоянки в околицях с. Городище Черняхівського р-ну, відому в літературі як «Житомирська», зібрання музею поповнилося 5 886 крем'яними виробами і відходами виробництва, датованих пізньоашельською та мустьєрською епохами доби середнього палеоліту [Кухарчук, Месяц, 1991а, с. 6, 8; 1991б, с. 3, 16].

З 1954 року колекції музею значно збільшуються, передусім, за рахунок передачі збірок закритого у цьому році Бердичівського краєзнавчого музею. До археологічних фондів тоді надійшла багата колекція з розкопок Райковецького давньоруського городища (матеріали досліджень Т. М. Мовчанівського 1929—1932 рр.), численні артефакти черняхівської культури, збірка античних виробів та багато іншого. Щодо походження останньої.

Відомо, що у 1930—1932 рр. Т. М. Мовчанівський брав участь у розкопках античного міста Ольвія [Беляєва, Калюк, 1989, с. 126; Гнидюк, 2005, с. 102]. Цілком можливо, що саме звідти він привіз різноманітні артефакти, переважно виробу з глини. У тому ж році фонди музею поповнюються цікавою знахідкою — орнаментованим бивнем мамонта доби пізнього палеоліту, знайденого мешканцями в одному з численних ярів поблизу с. Клинець Овруцького р-ну [Месяц, 1956, с. 40—42].

У грудні 1959 р. ПМК АН СРСР передав до музею матеріали розкопок Ю. В. Кухаренка (Пряжів, Миропіль, Селець) [Книга вступу, 1948—1962, арк. 81 зв. — 82]. На початку 60-х рр. збірка поповнилася 14 предметами із матеріалів розвідок В. О. Місяця 1958 р., серед яких крем'яні нуклеуси, платини та скребки [Там само, арк. 92 зв. — 93]. У листопаді 1962 р. до археологічного розділу фондів надійшло 100 крем'яних виробів мустьєрської епохи доби середнього палеоліту, зібраних під час розвідувальних розкопок В. О. Місяця в урочищі «Кутузовська фортеця» поблизу смт Володарськ-Волинський та інше [Книга..., 1962—1970, арк. 7 зв. — 8].

Численні знахідки черняхівської культури пізньоримського часу, які зберігалися у фондах музею стали предметом вивчення І. С. Винокура. В результаті у 1959 р. було надруковано статтю дослідника «Матеріали черняхівської культури, хранящиеся в Житомирском краеведческом музее» [Винокур, 1959, с. 235—238].

У 1969 р. музей переїжджає до нового приміщення по вул. Комарова, 8-а (нині Замкова площа, 1). Рік потому на базі багатого археологічного зібрання у двох залах було відкрито для огляду розгорнуту експозицію, яка висвітлювала історичне минуле краю від кам'яного віку до Київської Русі. У першому залі «Первісно-общинний лад на території Житомирщини» представлені численні археологічні знахідки з Житомирської, Довгинецької, Клинецької і Радомишльської палеолітичних стоянок, крем'яні виробу доби мезоліту з урочища «Піщане» Народицького р-ну. Уламки посуду, кам'яні шліфовані сокири, зернотерка, крем'яні вістря до стріл кістяні виробу доби неоліту з сіл Могильне Коростенського, Бондарі Овруцького та Бовсуни Лугинського районів. В експозиції чимало цікавих знахідок пізньотрипільської культури доби енеоліту — кам'яні і кістяні мотики, сокири, серпи, зернотерки з сіл Городське Коростишівського, Павлоч Попільнянського та Колодяжне Держинського (нині Романівського), Троянів Житомирського районів. Епоха бронзи побудована на матеріалах розкопок Войцехівського, Народицького, Гремляцького могильників та с. Тетерівка. Серед артефактів привертають увагу мідна і бронзова сокири, шпильки, браслети, шийна гривна, вістря до стріл і уламки глиняного посуду тощо. Скіфсь-

кий період ранньозалізного віку репрезентували залізний меч, вістря до стріл і списів і глиняний посуд з поселення в урочищі «Горіхова гора» поблизу с. Троянова Житомирського р-ну. Другий зал мав назву «Край за часів ранніх слов'ян і Київської Русі». У вітринах можна було побачити різноманітні артефакти з пам'яток черняхівської культури — глиняний посуд, грузила, кам'яне жорно, залізні наральники і кістки свійських тварин, знайдені на поселеннях в районах сс. Голубівка, Чорнорудка, Обухівка, Слободище, Ягнятин Ружинського та Іванківці Любарського районів. Глиняні горщики празько-корчацької культури знайдені в околицях сс. Корчак, Слобода-Селець і Тетерівка Житомирського р-ну. Період Київської Русі в експозиції був представлений винятково матеріалами розкопок Райковецького городища. Тут експонувалися обгорілі залишки будівель, кам'яні ручні жорна, залізні вироби — наральники, лемехи, наконечники для лопат, серпи, коси, молотки, пута для коней, глиняний посуд, шиферні пряслиця, зброя — залізні мечі, бойові сокири, булави, наконечники списів і стріл, кольчуги, шоломи, а також обгорілі зерна хлібних і бобових культур, ювелірні вироби, скляні браслети, культові речі та багато іншого [Ланчук, 1995, с. 14, Дітковський, Павлов, 1975, с. 12—17].

У 1970-х рр. робляться неодноразові спроби здійснити інвентаризацію археологічної частини зібрання музею. Так, у 1971 р. проводилися роботи по розбору і опису старих колекцій та предметів, які зберігалися у ящиках, пакунках та на експонатних таблицях. У фондах вдалося відшукати чернетки записів на окремих аркушах паперу у кількості 14 одиниць датовані періодом від 7 травня по 3 червня 1971 р. Для записів використовували бланки інвентарних карток 1935 та 1950-х рр. Кожна картка відповідає певній групі зберігання, наприклад, ящик № 3, 54, монтаж-планшети або розкопки 1905 р. Я. В. Яроцького тощо (ящики № 3, 12, 37, 40, 42, 54, 66, 69, 75, 91, 96 та інші з без номерів). В записах зафіксовані № ящика, населений пункт, рік, назва пам'ятки, на якій проводилися дослідження, матеріали, що зберігалися у ящику (кераміка, камінь, кремій, кістка та інше), кількість та старі інвентарні номери. Так, у ящику № 3 зберігалися предмети, що походили з Народичів і були зібрані під час досліджень, очевидно, І. Ф. Левицького у 1926 р. В ньому містилися 60 фрагментів різного керамічного посуду, 1 пакет з кістками тварин (кількість не зазначена), 24 крем'яні скалки (вказані не кількість, а лише інвентарні номери) 1 точильний камінь, 5 уламків зуба тварини, монтаж-планшет П-409, на якому закріплено 30 фрагментів керамічного посуду зібраних у 1926 р. з пункту Народичі III-9, 4 таблиці з 115 фрагментами керамічного посуду та таблиця, на які було закріплено

5 фрагментів кераміки, 3 фрагменти кременів і 1 камінь. Загалом в зазначеному ящику зберігалося понад 244 різноманітних предметів. У ящику № 37 було виявлено 202 предмета, в числі яких: 160 фрагментів кераміки без підписів, 20 уламків печини, 13 уламків нуклеусів та 9 кісток. У ящику № 42 зберігалися переважно матеріали з розкопок І. Ф. Левицького в околицях Народич і Сельця 1925—1926 рр., в числі яких монтаж-планшети. На одному з них П-406 містилися 4 фрагменти кераміки з матеріалів розкопок кургану № 16 Речицького могильника.

Видно, що роботи проводилися старанно, ретельно перевірявся вміст кожного ящика та експонатних таблиць, на кожен з яких складався окремий опис із зазначенням назв предметів, кількості, інвентарних номерів тощо. На жаль, картки збереглися не в повному обсязі, тому нам невідомі результати проведеної роботи і відповідно висновки, неможливо встановити й загальну кількість зафіксованих під час інвентаризації предметів. Очевидно, що роботу не було завершено, а тому через деякий час виникла нагальна необхідність упорядкувати археологічні колекції і залучити до цієї роботи відповідних фахівців.

Шість років потому адміністрація музею звернулася до Міністерства культури з клопотанням щодо надання допомоги у розборі ще не взятих на музейний облік археологічних фондів матеріалів. У червні 1977 р. з цією метою до музею прибула відомий археолог і музеєзнавець, співробітник Державного історичного музею Г. М. Шовкопляс. Під час розбору матеріалів було зафіксовано 38 колекцій різноманітних археологічних артефактів, які походять з різних населених пунктів Житомирщини. Тоді ж було складено перелік, в якому зазначалися місце знахідки, рік і автор досліджень. Перелік складено у хронологічному порядку, охоплював період з 1895 по 1963 рр. Зафіксовані колекції пов'язані з конкретними персоналіями, які виступають як автори досліджень. В їх числі С. С. Гамченко, Я. В. Яроцький, І. Ф. Левицький, О. П. Червінський, Ф. А. Козубовський, В. П. Петров та В. О. Місяць. На жаль в означеному списку незазначені склад колекцій і кількість предметів, що до них входили. Невідомо, яким чином визначалися дати і персоналії. Цілком можливо, за етикетками наклеєними на експонатних таблицях чи ящиках, в яких зберігалися не обліковані матеріали.

За персоналіями та датами досліджень цей список виглядає наступним чином: С. С. Гамченко (1895, 1924 рр.), І. Ф. Левицький (1924—1926, 1928, 1929 рр.), В. О. Місяць (1955, 1961, 1959—1963 рр.), В. П. Петров (1939 р.), Поліська експедиція (1936 р.), Я. В. Яроцький (1903, 1920, 1921, 1924, 1925 рр.). При уважному вивченні означеного переліку були виявлені деякі неточності, зокрема, у хронологічному розподілі

колекції Я. В. Яроцького. Якщо 1903 р. у цьому переліку сумнівів не викликає, то наступні дати ніяк не можуть бути пов'язані з цим дослідником. Адже, як відомо, у 1915 р. він пішов з життя і проводить у 1920-х рр. дослідження не міг фізично. Дати і перелік населених пунктів наведених у списку, у межах яких проводилися дослідження, слід цілковито пов'язувати з С. С. Гамченком.

У 1983 та 1986 рр. до фондів музею начальником відділу охорони пам'яток історії та культури І. І. Ярмошиком були передані матеріали розкопок на Замковій горі, розвідок в околицях Соколової гори в м. Житомирі (1983 р.) та розкопок кургану на правому березі р. Бобрівки в районі дачного масиву поблизу с. Буки Житомирського р-ну (травень 1988 р.) у кількості 37 одиниць. В їх числі уламки посуду, ножі, цвях, підковки, уламки залізної сокири, скляних браслетів, вістря до стріли, горщик, крем'яно-крем'яні [Книга..., 1986—1987; 1988]. У 1984 р. матеріали розкопок на Замковій горі експонувалися в ЖОКМ на виставці присвяченій 1100-річчю від часу заснування Житомира [Янушевський, 1984, с. 4].

Сучасний стан. З 1991 по 1999 рр. при відділі охорони пам'яток історії та культури, а упродовж 2000—2001 рр. при відділі охорони культурної спадщини Житомирського обласного краєзнавчого музею функціонував сектор археології. Його співробітниками щороку здійснювали на території Житомирської області археологічні розвідки. За означений час археологічна збірка музею поповнилася 8 колекціями, які загалом налічували 1848 одиниць.

Чималу кількість матеріалів передала до музею обласна інспекція з охорони культурної спадщини при управлінні культури Житомирської обласної державної адміністрації, в числі яких 4 колекції, які склалися з 2045 предметів зібраних на території краю під час розвідувальних робіт. Колекція 2008 р. у кількості 1287 одиниць знаходиться нині на опрацьованні у відділі досліджень і в скорому часі поповнить фонди музею.

У лютому 2014 р. до фондів було передано колекцію різноманітних археологічних артефактів у кількості 114 одиниць, зібраних співробітниками відділу досліджень під час огляду об'єктів археологічної спадщини упродовж 2010—2013 рр.

Нині у фондах нараховується понад 21,5 тис. експонатів основного фонду, що входять до складу археологічного зібрання музею. В їх числі вироби з глини, каменю, металу, кістки, скла та інших матеріалів, які ілюструють усі періоди розвитку людського суспільства від кам'яного віку до Київської Русі включно. Тут зберігається багатотисячна колекція крем'яних знарядь праці добре відомої в науковому світі Житомирської стоянки пізньоашельської та ранньомустерської епохи доби середнього па-

леоліту, вироби з Клинецької, Радомишльської і Довгинецької стоянки доби пізнього та фінального палеоліту, численні вироби загальновідомої пізньотрипільської культури, оригінальний посуд культури кулястих амфор, матеріали епохи бронзи, ранньозалізного віку, артефакти черняхівської культури пізньоримського часу, празько-корчацької культури доби раннього середньовіччя, а також багата колекція предметів з розкопок Райковецького городища IX—XIII ст., в числі яких побутові предмети, знаряддя сільськогосподарського призначення, прикраси, шиферні пряслиця, різноманітні ювелірні вироби, скляні браслети, булави, мечі, кольчуги та інше. Більшість з них упродовж 1970—1988 рр. були широко представлені для огляду відвідувачів в експозиційній частині музею [Дітковський, Павлов, 1975, с. 12—17; Житомирський, 2003, с. 3].

Однак у фондах ще зберігається багато не облікованих речових знахідок і колекцій, які потребують детального вивчення, атрибуції, фахового опису і реєстрації. Їх кількість та склад нині уточнюються. Тут зокрема, зберігаються збірки з досліджень Я. В. Яроцького, С. С. Гамченка, І. Ф. Левицького, В. О. Місяця, І. С. Винокура та інших дослідників. Ці давні артефакти співробітниками відповідного відділу музею поступово опрацьовуються і включаються до основного або науково-допоміжного фондів. У 2014 р. відділом досліджень започатковані роботи по розбору і вивченню колекцій, що не входять до основної частини археологічних фондів музею. Встановлено, що вони зберігаються на експонатних таблицях та у ящиках. Нині здійснено огляд і складено попередній перелік експонатних таблиць. На 175 картонних планшетах прямокутної в плані форми зафіксовано понад 2294 експонати в числі яких фрагменти ліпного і кружалного посуду, вироби із кременю, каменю, заліза та кольорового металів, а також кістки тварин, печина, вугілля тощо. Ступінь збереження артефактів як і самих таблиць різний, від задовільного до вкрай запущеного. Від окремих предметів на планшетах залишилися лише плями. Чимало предметів відсутні. За результатами огляду було виділено декілька груп таблиць, на яких містяться різноманітні археологічні артефакти переважно з досліджень Я. В. Яроцького, С. С. Гамченка та І. Ф. Левицького. Таблиці здебільшого сформовано за комплексами, а деякі з них містять знахідки з декілька місцевостей зроблених у різний час. Так, на таблиці № 22 (П-289) представлені фрагменти керамічного посуду з Соколової гори, Кропні, Шумського, Корчака, Барашівки, Студениці, Мирополя та Ульхи, зібрані С. С. Гамченком у 1886, 1892, 1896 та 1921 рр. Подальше вивчення, опрацьовання і реєстрація цих колекцій значно збагатить археологічне зібрання Житомирського обласного краєзнавчого музею.

- Абрамович Н. Про «Товариство дослідників Волині» // Волинська народна газета. — 1918. — 23 листопада. — № 22. — С. 15.
- Акт № 8 від 3 квітня 1927 року / Документи ЖКМ (1924—1927 гг.). — Кн. IV. — Житомир, 1979 / Фонди ЖОКМ. — КП 6820/4, арк. 14.
- Акт передачі археологічної колекції з розкопів 1936 р. біля с. Городська Коростишівського району з Інституту археології АН УРСР від 13—17 квітня 1940 р. / Фонди ЖОКМ. — КП 39386. — ІД-11873. — 1 арк.
- Баженов Л. В., Костриця М. Ю., Прокончук В. С. Вчений європейського рівня: І. С. Винокур. — Житомир: М. Косенко, 2005. — 40 с.
- Беляева С. О., Калюк О. П. Т. М. Мовчанівський. Сторінки наукової біографії (до 90-річчя з дня народження) // Археологія. — 1989. — № 2. — С. 125—130.
- Березанская С. С. Средний период бронзового века в Севернй Украине. — К.: Наук. думка, 1972. — 266 с.
- Винокур И. С. Материалы черняховской культуры, хранящиеся в Житомирском краеведческом музее // СА. — 1959. — № 4. — С. 235—238.
- Гнидюк О. В. Повернення із забуття. Постаті Української археології (життєпис Т. Мовчанівського та І. Іванцова) // Магістеріум. Археологічні студії. — 2005. — Вип. 20. — С. 100—104.
- Грузька Л. П., Маслова Н. І. Житомирський краєзнавчий музей: етапи розвитку та постаті // Краєзнавство та музейна справа в Україні. Матеріали Всеукраїнської науково-краєзнавчої конференції. Науковий збірник «Велика Волинь». Праці Житомирського науково-краєзнавчого товариства дослідників Волині. — Житомир: М. Косенко, 2010. — Вип. 44. — С. 3—10.
- Дело № 68238 по обвинению Снигура Ивана Михайловича / ДАЖО, ф. Р-5013, оп. 2, спр. 21496 (26893 П), 41 арк.
- Дітковський М. А., Павлов О. О. Житомирський обласний краєзнавчий музей. Путівник. — К.: Політвидав України, 1975. — 94 с.
- Дмитрук Н. Металургія на Житомирщині // Радянська Волинь. — 1936. — 21 березня. — № 67. — С. 2.
- Дневник археологической лаборатории археологического отдела Волинского центрального музея / НА ІА НАН України, ф. 3 (фонд С. С. Гамченка), спр. 54, 100 арк.
- Доповідна записка до Ради Волинського науково-дослідного музею Завід. Археологічн. Від. музею Левицького І. Ф. — Житомир, 29/IV—28 / Фонди ЖОКМ. — КП 38656/1. — ІД-11182. — 16 арк.
- Житомирський краєзнавчий музей // Культура. Історія. Традиції. — К., 2003. — № 3. — С. 2—3.
- Заседание совета 23 июня 1901 г. // ТОИВ. — Житомир, 1902а. — Т. 1. — С. 45.
- Заседание совета 18 июля 1901 г. // ТОИВ. — Житомир, 1902б. — Т. 1. — С. 46.
- Заседание совета 22 сентября 1901 г. // ТОИВ. — Житомир, 1902в. — Т. 1. — С. 79—80.
- Збірка наукових праць // Радянська Волинь. — 1937. — 9 липня. — № 157. — С. 4.
- Звіт за 1924/25 академічний рік (з І/Х—1924 року по І/Х—1925 року) / Документи ЖКМ (1924—1927 гг.). — Кн. II. — Житомир, 1979 / Фонди ЖОКМ. — КП 6820/2, арк. 4—17.
- Звіт про роботу історичного відділу в 1936 році / Науковий архів бібліотеки ЖОКМ, спр. 69. — 18 арк.
- Инвентарная опись / НА ІА НАН України, ф. 3 (фонд С. С. Гамченка), спр. 35, 8 арк.
- Іон Срулевич Винокур. Бібліографічний покажчик (до 70-річчя від дня народження) / Укладач С. Л. Карван. — Кам'янець-Подільський: Абетка, 2000. — 80 с.
- К открытию центрального музея // Жизнь Волини. — 1911. — 29 мая. — № 134. — С. 3.
- Книга вступу експонатів ЖОКМ № 1: 15.01.1948 — 08.08.1962 р. — № 1—1530. — 122 арк.
- Книга надходжень ЖКМ № 35: 24.01.1986 — 29.08.1987. — № 33228—33975. — 215 арк.
- Книга надходжень ЖКМ № 37: 13.04 — 04.11.1988 р. — № 34586—34831. — 149 арк.
- Книга наказів Житомирського музею: липень 1926 — 16 серпня 1936 рр. / Фонди ЖОКМ. — КП 38120. — ІД—10497. — 92 арк.
- Книга поступлений ЖКМ № 2: 09.08.1962 — 17.05.1970 рр. — № 1531—3033. — 200 арк.
- Костриця М. Ю. Товариство дослідників Волині: історія, діяльність, постаті. — Житомир: М.А.К., 2001. — 360 с.
- Кухарчук Ю. В., Месяц В. А. Ранний палеолит Украинского Полесья. Житомирская стоянка (Ашель). Препринт. — К.: Институт зоологии АН УССР, 1991а. — 63 с.
- Кухарчук Ю. В., Месяц В. А. Ранний палеолит Украинского Полесья. Житомирская стоянка (Мустье). Препринт. — К.: Институт зоологии АН УССР, 1991б. — 67 с.
- Лагодовська О. Войцехівський могильник бронзової доби на Волині (За матеріалами С. С. Гамченка) // Археологія. — 1948. — Т. II. — С. 62—78.
- Ланчук Н. В. 130 рр. Житомирському обласному краєзнавчому музею (1865—1995) // Матеріали та тези наукової конференції до 130-річчя Житомирського краєзнавчого музею. — Житомир, 1995. — С. 10—14.
- Левицький І. Археологічні досліді в Коростенській і Волинській округах, року 1927 (Коротке подання). — Житомир, 18.12.1927 р. / Фонди ЖОКМ — КП 38656/5. — ІД—11136. — 27 арк.
- Левицький І. Археологічні досліді в Коростенській і Волинській округах, року 1928. — Житомир, 29.12.1928 р. / Фонди ЖОКМ — КП 38656/6. — ІД-11187. — 39, 5 арк.
- Левицький І. Археологічні розшуки на Коростенщині, року 1929. — Житомир, 25.1.1930 р. / НА ІА НАН України, ф. 4 (фонд І. Ф. Левицького), спр. 6, 12 арк.
- Левицький І. Пам'ятки мегалітичної культури на Волині // Антропологія. Річник кабінету антропології ім. Ф. Вовка. 1928. — К., 1929. — Вип. III. — С. 192—222.
- Левицький І. Ф. Станція в ур. Піщаному біля Народич // Антропологія. Річник кабінету антропології ім. Ф. Вовка. 1930. — К., 1931. — Вип. IV. — С. 191—235.
- Левицький І. Ф. Дослідження стоянки на торфовищі Моства в 1948 р. // АП УРСР. — 1952. — Т. IV. — С. 70—77.
- Левицький І. Ф. Археологічні досліді в Коростенській і Житомирській округах, року 1926 (Коротке подання). — Житомир, 27.12.1926 р. / Фонди ЖОКМ. — КП 38656/4. — ІД-11185. — 37, 31 арк.
- Матеріали до доповіді про працю Волинського науково-дослідного державного музею за час з І/Х—26 року до І/Х—27 року та перспективи на майбутнє / Документи ЖКМ (1924—1927 гг.). — Кн. V. — Житомир, 1979 / Фонди ЖОКМ. — КП 6820/5, арк. 3—10.
- Месяц В. А. Новая находка орнаментированного бивня мамонта // КСИА АН УРСР. — 1956. — Вип. 6. — С. 40—42.

- Музей при Житомирской публичной библиотеке // АЛЮР. — К., 1900а. — Т. II. — Кн. 5. — С. 88—89.*
- Музей при Житомирской публичной библиотеке // КС. — К., 1900б. — Т. 69. — Кн. 5. — С. 128—129.*
- Опись материалов с раскопок в Городске 1939 года, 1940 / Фонди ЖОКМ. — КП 39387. — ІД-11874. — 16 арк. (неповний).*
- Отчёт о деятельности археологического отдела государственного Волынского научно-исследовательского музея за 3-ю четверть 1925/26 академ. года (апрель-июнь). — Житомир, 24.06.1926 г. / НА ІА НАН України, ф. 3 (фонд С. С. Гамченка), спр. 52, арк. 12—13.*
- Отчёт о деятельности общества исследователей Волыни за 1901 год // КС. — К., 1902. — Т. 77. — Кн. 4. — Отд. 2. — С. 72—74.*
- Отчёт о деятельности общества исследователей Волыни за 1909 год // ТОИВ. — Житомир, 1911. — Т. VI. — С. I—XVI.*
- Отчёт о деятельности общества исследователей Волыни за 1910 год // ТОИВ. — Житомир, 1911. — Т. VI. — С. XVII—XXXV.*
- Отчёт о деятельности общества исследователей Волыни за 1911 год // ТОИВ. — Житомир: Электрическая типография насл. М. Дененмана, 1915. — Т. VII. — С. I—LV.*
- Отчёт о деятельности общества исследователей Волыни за 1911 год. — Житомир: Электрическая типография насл. М. Дененмана, 1914. — С. I—LV.*
- Отчёт о деятельности Общества исследователей Волыни и Волынского центрального музея за 1913 год. — Житомир: Электрическая типография насл. М. Дененмана, 1915. — С. I—CI (101 с.).*
- Отчёт Распорядительного комитета Житомирской русской публичной библиотеки за 1889 год (ОРК ЖРПБ). — Житомир, 1890. — 6 с.*
- Отчёт Распорядительного комитета Житомирской русской публичной библиотеки за 1890 год. — Житомир, 1891. — 6, 17 с.*
- Отчёт Распорядительного комитета Житомирской русской публичной библиотеки за 1891 год // Волыньские губернские ведомости. — 1892. — 18 апреля. — № 34. — С. 5.*
- Отчёт Распорядительного комитета Житомирской русской публичной библиотеки за 1892 год // Волыньские губернские ведомости. — 1893. — 17 апреля. — № 35. — С. 5.*
- Отчёт Распорядительного комитета Житомирской русской публичной библиотеки за 1893 год. — Житомир, 1894. — 10 с.*
- Отчёт Распорядительного комитета Житомирской русской публичной библиотеки за 1894 год. — Житомир, 1895. — 8 с.*
- Отчёт Распорядительного комитета Житомирской русской публичной библиотеки за 1895 год. — Житомир, 1896. — 10 с.*
- Отчёт Распорядительного комитета Житомирской русской публичной библиотеки за 1896 год. — Житомир, 1898а. — 9 с.*
- Отчёт Распорядительного комитета Житомирской русской публичной библиотеки за 1897 год. — Житомир, 1898б. — 10 с.*
- Памятная книжка Волынской губернии на 1900 год (ПКВГ) / Составлена под редакцией секретаря комитета И. И. Леонтьева. — Житомир: Паровая типолитография Угер и Блох, 1900.*
- Петров М. Б. До ювілею І. С. Винокура // Археологія. — 1997. — № 2. — С. 141—142.*
- Попова Т. Б., Раушенбах В. М. Археологические материалы в краеведческих музеях. Методические указания. — М., 1954. — 123 с.*
- Реєстр № 1 загальної перевірки інвентаря археологічного відділу Волинського державного музею в р.р. 1919—1930. Вироби з кременю, граніту, сієніту, діориту, базальту та інших порід. — Житомир, 1—17.II.1930 / Фонди ЖОКМ. — КП 38656/7. — ІД-11188. — 30 арк.*
- Реєстр матеріалів, зібраних під час досліджень палеолітичних стоянок в с. Колодяжному на Волині (досліди О. Ф. Лагодовської 1926 р.) / Фонди ЖОКМ. — КП 39173. — ІД-11696. — 2 арк.*
- Реєстр матеріалів, що їх зроблено під час розкопів Довгиньської палеолітичної стоянки в році 1929 / Фонди ЖОКМ. — КП 38656/23. — ІД-11198. — 12 арк.*
- Реєстр перевірки археологічних фондів з 18/II по 3/III 1940 р. (І. Ф. Левицький) / Фонди ЖОКМ. — № 82. — 39 арк.*
- Речь, при открытии Волынского Епархиального древлехранилища // Волынский историко-археологический сборник. — Почаев; Житомир, 1896. — Вып. I. — Приложение № 4. — С. 20—24.*
- Річне листування Археологічного відділу на 1925 р. / Фонди ЖОКМ. — КП 38656/11. — ІД-11192. — 106 арк.*
- Сведения о работах Волынского губернского комитета по охране памятников искусства и старины в мае 1919 г. / ДАЖО, ф. Р-31, оп. 2, спр. 1, арк. 49—49 зв.*
- Скарб монет XVI—XVII ст. // Радянська Волинь. — 1936. — 9 червня. — № 13. — С. 4.*
- Слідзюк П. Місяць Василь Олександрович // Заслужені працівники Житомирщини. — Житомир, 2001. — С. 105—106.*
- Случайные находки // КС. — К., 1901. — Т. LXXV. — Кн. 10. — С. 62—64.*
- Сохацький М. П. Більче-Золоте // Енциклопедія трипільської цивілізації. — К., 2004. — Т. 2. — С. 52—53.*
- Статистический эскиз археологического отдела Волынского центрального музея. — Житомир, 15.IX.1922. — Рукопис / НА ІА НАН України, ф. 3 (фонд С. С. Гамченка), спр. 32, 5 арк.*
- Тарабукін О. Від колекції в бібліотеці до Волинського центрального музею (до 130-річчя з дня заснування Житомирського краєзнавчого музею) // Житомирський вісник. — 1995. — 13 жовтня. — № 41. — С. 10.*
- Телегін Д. Я. Памятники эпохи мезолита на территории Украинской ССР (Карта местонахождений). — К.: Наук. думка, 1985. — 183 с.*
- Телегін Д. Я. Мезолітичні пам'ятки України (IX—VI тисячоліття до н. е.). — К.: Наук. думка, 1982. — 255 с.*
- Тутковский П. А. Древнейшая добывающая промышленность Волыни // ТОИВ. — Т. XI. — Вып. 1. — Житомир: Электр. типография насл. М. Дененмана, 1915. — С. 167—198.*
- Улич М. У музеї // Радянська Волинь. — 1937. — 29 червня. — № 149. — С. 4.*
- Устав Волынского центрального музея. — Житомир, 1913. — 8 с.*
- Устав общества исследователей Волыни. — Житомир: Электр.-типогр. Е. А. Синькевича, 1908. — 23 с.*
- Центральный Волынский музей // ИАК. — СПб: Типография гл. управл. уделов, 1911. — Прибавление к вып. 42-му (Хроника и библиография, вып. 20). — С. 94.*
- Цікаві знахідки // Червоне Полісся. — 1938. — 18 серпня. — № 190. — С. 4.*

Черненко О. Є. Археологічна колекція Чернігівського історичного музею імені В. В. Тарнавського (1896—1948 рр.) — Чернігів, 2007. — 136 с. (Скарбниця української культури. — Вип. 9 (Спецвип. 1)).

Янушевський А. Сторінки історії // Радянська Житомирщина. — 1984. — 15 вересня. — № 178. — С. 4.

Ярошик І. І. Волинь в історико-краєзнавчих дослідженнях XIX—XX століть. — Житомир: Волинь, Рута, 2006. — 216 с.

Яроцкий Я. В. Из области случайных археологических находок // Памятная книжка Волынской губернии на 1903 год. — Житомир: Волынская губернская типография, 1902а. — Отд. II. — С. 18—25.

Яроцкий Я. В. «Цыганская гора» вблизи с. Толкачей Овручского уезда Волынской губернии // КС. — К., 1902б. — Т. 76. — Кн. 3 (март). — Отд. 2. — С. 240—242.

Яроцкий Я. В. Раскопки курганов у с. Андревичей, Волынской губ. // АЛЮР. — К., 1903. — № 5. — С. 329—332.

Яроцкий Я. В. Следы неолита в бассейне р. Иквы возле г. Кременца // ТОИВ. — Житомир, 1915. — Т. VII. — С. 63—68.

Curriculum vitae / НА ІА НАН України, ф. 3 (фонд С. С. Гамченка), спр. 104, арк. 1—2.

А. А. Тарабукин

**АРХЕОЛОГИЧЕСКОЕ СОБРАНИЕ
ЖИТОМИРСКОГО ОБЛАСТНОГО
КРАЕВЕДЧЕСКОГО МУЗЕЯ (история
комплектования, персоналии, коллек-
ции, учёт и инвентаризация, изуче-
ние, судьба)**

Житомирский областной краеведческий музей — один из старейших музеев Украины. В его фондах сохраняется достаточно объёмное собрание археологических древностей, процесс формирования, изучения и упорядочения которого осуществлялся постепенно и охватывал несколько этапов.

Музей создан при Житомирской Российской публичной библиотеке и долгое время занимал небольшое пространство в читальном зале, а собрание было открыто и доступно для обзора посетителей. С 1901 г. собрание переходит в ведение Общества исследователей Волыни, но лишь с 1911 г. Волынский музей получил в своё распоряжение отдельное помещение. Первые археологические экспонаты в собрании появляются в 1898—1899 гг., а их упорядочением и изучением занимался Я. В. Яроцкий. С 1909 г. в музее вводится система учёта коллекций, осуществляется общая инвентаризация экспонатов. Установить в полном объёме состав и количество археологического собрания не представляется возможным, поскольку не сохранилась документация. Археологическое собрание пополнялось за счёт пожертвований и закупки предметов и коллекций у частных лиц, а также полевых исследований членов Общества. В дальнейшем темпы комплектования, упорядочения и изучения археологических экспонатов значительно понизился вследствие смены помещений, исследователей, и прекращения работы из-за военных и революционных действий.

В 1919 г. при музее создан археологический отдел, в составе которого работали известные исследователи древностей С. С. Гамченко и И. Ф. Левицкий.

При отделе работала лаборатория и музейная секция. Была введена новая система учёта и хранения экспонатов, материалы разделяются на фондовые и экспозиционные. Археологическая коллекция в период 1919—1931 гг. увеличилась более чем вдвое — до 18 468 экспонатов, преимущественно за счёт материалов собственных полевых исследований отдела. Уход в 1931 г. И. Ф. Левицкого привёл к упадку отдела, а который был реорганизован в кабинет и стал частью исторического отдела. В период Второй мировой войны работа музея была приостановлена.

С 1954 г. собрание значительно увеличилось за счёт поступления коллекций из Бердичевского краеведческого музея, а также материалов исследований археологов В. А. Месяца и И. С. Винокура. В 1970 г. для посетителей была открыта развёрнутая экспозиция, которая освещала историю края с древнейших времён до периода средневековья.

Ныне собрание археологических древностей составляет более 21 тысяч экспонатов основного фонда. Материалы, хранящиеся в фондах музея, неоднократно привлекали внимание исследователей. И. Ф. Левицкий (1940), Р. И. Выезжев (1947), Г. М. Шовкопляс (1977) предприняли попытки разбора, упорядочения и составления реестра археологического собрания музея. Коллекции эпохи бронзы и позднеримского времени изучали и частично ввели в научный оборот Е. Ф. Лагодовская (1945) и И. С. Винокур (1954). С 2014 г. отделом исследований начаты работы по разбору, упорядочению, изучению, регистрации и введению в научный оборот большей части неучтённых предметов и коллекций из фондов музея.

Ключевые слова: Житомирский областной краеведческий музей, Житомирская Российская публичная библиотека, Общество исследователей Волыни, Волынский центральный музей, Волынский научно-исследовательский музей, археологическое собрание, коллекции, экспонаты, обработка, учёт, хранение, упорядочение.

А. А. Tarabukin

**ARCHAEOLOGICAL COLLECTION OF
THE ZHYTOMYR REGIONAL MUSEUM
OF LOCAL LORE (preliminary
review of the history of manning,
personalities, collections, accounting
and inventory, study, fate)**

One of the oldest museums in Ukraine is located in the city of Zhitomir. In his funds, a voluminous collection of archaeological antiquities is preserved. The process of its formation, study and ordering was carried out gradually and covered 8 stages.

The museum was created under the Zhytomyr Russian public library and for a long time occupied a small space in the reading room. The meeting at that time was open and accessible for review of all visitors. Since 1901s, the meeting has passed the introduction of the Society of Researchers of Volyn region, under which the Volyn museum was established. For a long time he was huddled in the library, and only since 1911, he received at his disposal a separate room. The first archaeological exhibits in the collection appear in 1898—1899.

The historian Y. V. Yarotskyi did their ordering and studying. Since 1909, the museum introduces a system for recording meetings, inventory of exhibits is carried out, but not shared by storage groups, but common. The inventory has not been preserved, and therefore it is not possible to establish the composition and quantity of the archaeological collection in its entirety. During the activity of the Society of Researchers of Volyn region, the archaeological meeting was replenished by donations and the purchase of items and collections from individuals, as well as materials collected by members of the historical section during field research. The museum was mainly used as a repository. In the future, the pace of acquisition, ordering and study of archaeological exhibits has significantly decreased. Negative influence on this process was due to such factors as the frequent movement of the assembly from one room to another, the replacement of researchers, as well as the forced closure of the museum due to military events.

The situation improved significantly with the creation in 1919, at the museum of the archaeological department, which included well-known researchers of antiquities S. S. Gamchenko and I. F. Levytskyi. To process, record and display items of the past, a laboratory and a museum section were created. A new system for registering and storing exhibits has been introduced, materials are divided into two separate groups: stock and exposition. The meeting in the period from 1919 to 1931 is growing rapidly and has more than doubled to 18468 exhibits, due to field research materials. Departure in 1931 I. F. Levytskyi from the museum led to a decline in the activities of the department, and soon was reorganized into the cabinet and included in

the history department. During the Second World War (1941—1944) the works were suspended.

In 1954, the meeting significantly increased due to the receipt of collections from the closed Berdychiv museum of local history, as well as materials of research of archaeologists V. O. Misiats and I. S. Vynokur. In 1970, on the basis of a meeting for visitors, a detailed exposition was opened, which covered the history of the region from ancient times to the period of the middle ages.

The collection of archaeological antiquities is constantly replenished and now makes up 21000 exhibits of the main fund. Materials stored in the museum's funds, repeatedly attracted different researchers. Interest in them showed the archaeologists I. F. Levytskyi (1940), R. I. Vyiezzhev (1947), G. M. Shovkoplias (1977), who, in addition to familiarizing themselves, attempted to analyze, organize and compile the register of the archaeological collection. Part of the collections of the Bronze Age and the Late Roman period was studied and partly introduced into the scientific revolution by O. F. Lahodovska (1945) and I. S. Vynokur (1954). Since 2014, the research department has begun work on analyzing, streamlining, studying, registering and putting into scientific circulation a large part of unaccounted items and collections.

Keywords: Zhytomyr Regional Museum of Local Lore, Zhytomyr Russian Public Library, Society of Researchers of Volyn region, Volyn Central Museum, Volyn Scientific Research Museum, archaeological heritage, collections, exhibits, processing, accounting, conservation, arrangement.

Одержано 07.10.2016